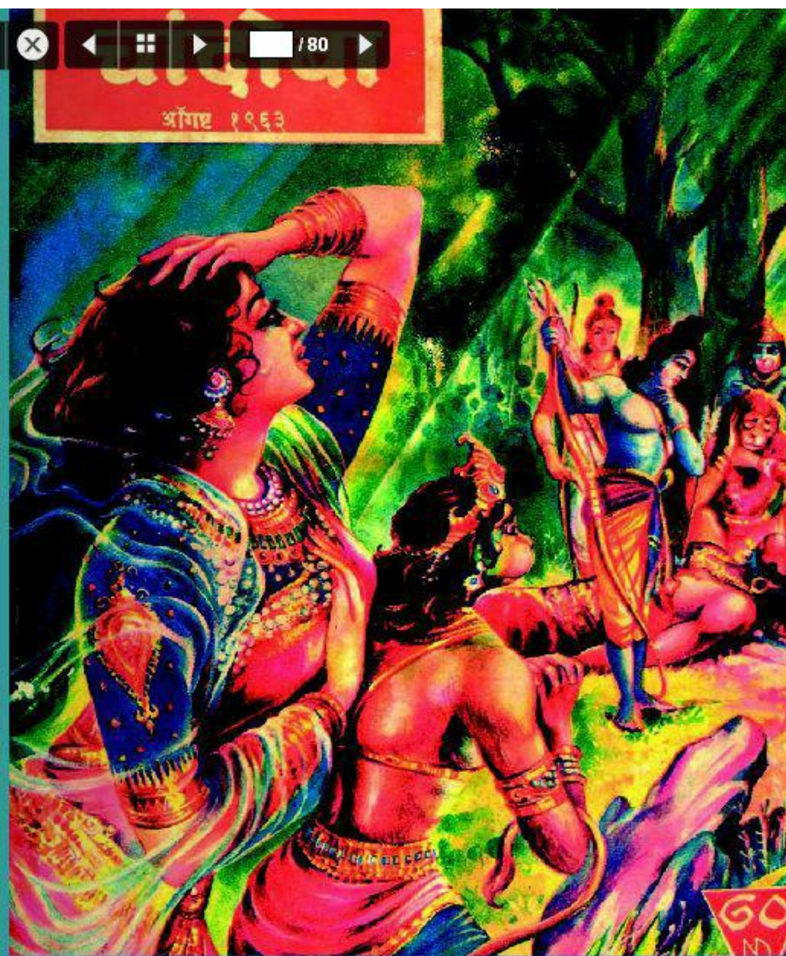

ऑगष्ट १९६३

भारताचा इतिहास

दिल्लीच्या वरिष्ठ उमरावांना सुल्तान जलालुद्दीन याची कारकीर्द आवडली नाहीं. तो गादीवर बसला तेव्हां त्याचें वय ७० वर्षें होतें. तो स्वभावानें शांत व सौम्य होता. त्याला युद्ध व रक्तपात आवडत नसे.

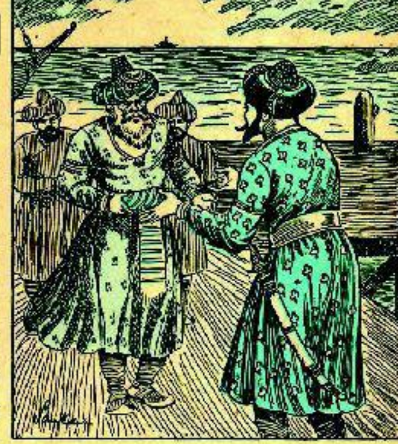
सन् १२९२ या वर्षीं मंगोल जातीच्या झुंडीच्या झुंडी भारतावर स्वाऱ्या करूं लागल्या तेव्हां जलालुद्दिनानें त्यांचा पराभव केला. हारलेल्या सैन्याला स्वदेशीं परत जाण्यास परवानगी दिली. कांहीं जणांनीं मुसलमान धर्म कबूल करून हिंदुस्थानांतच राहण्याचें ठरविलें तेव्हां सुलतानानें त्यांना परवानगी दिली.

जलालुद्दिनाला एक मुलगी होती. त्यानें आपल्या भावाचा मुलगा अल्लाउद्दीन खिल्जी याला आपला पुत्र समजून त्याला सर्व शिक्षण दिलें. पुढें त्यालाच आपला जांवई करून घेतलें. त्याला कर म्हणजे अलाहाबादचें राज्य दिलें. अलाहाबादची नवाबी हातीं आल्यापासून अल्लाउद्दिनाची धनलोलुपता वाढत गेली. तो फार महत्वाकांक्षी व कर्तबगार तर होताच. त्यानें सन् १२९२ मध्यें माळव्यावर स्वारी केली. भिल्सा राज्य जिंकलें व त्याबद्दल बक्षिस म्हणून सुल्तानाकडून अयोध्येचें राज्य मिळविलें.

भिल्सा येथें त्याला दक्षिणेकडील देवगिरीच्या यादवांची कीर्ति व वैभव यांची माहिती कळली. रामदेवराव यादव हा त्यावेळीं देवगिरीच्या गादीवर होता. देवगिरीचें राज्य लुटण्याची इच्छा खिल्जीच्या मनांत उत्पन्न झाली. आपला चुलता सुल्तान जलालुद्दीन याला कळविल्याशिवाय विंध्य पर्वत ओलांडून एक हजार घोडेस्वारानिशी तो देवगिरीवर चाल्हून गेला.

रामदेवराव या अनपेक्षित हल्ल्यामुळें घाबरून गेला. तो युद्धाला तयार नव्हता. याशिवाय देवगिरीचें मुख्य सैन्य त्याचा मुलगा शंकरदेव याच्या हाताखालीं दक्षिणेकडे मोहिमेवर गेलेलें होतें. तरी रामदेवरावानें शौर्यानें युद्ध केलें. पण शेवटीं त्याला हार मानावी लागली. त्यानें शत्रूला नुकसानभरपाई करून देण्याचें कबूल करून संधी करून घेतली. अल्लाउद्दीन परत जात असतां शंकरदेवानें त्याला अडवलें. त्यानें आसपासच्या राजेराजवाड्यांना मदतीला बोलाविलें. पण कोणी तयार झाला नाहीं. म्हणून शत्रूला आणखी नुकसान भरपाई करून देण्याचें कबूल करून त्याला संधी करून घ्यावी लागली.

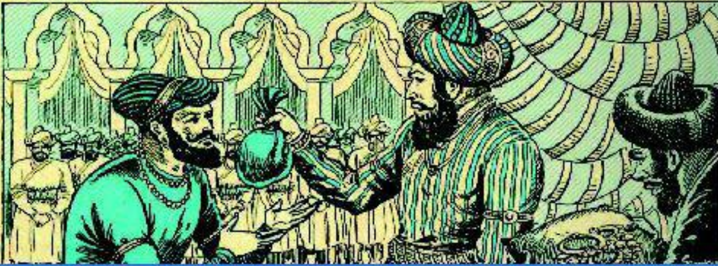
अल्लाउद्दिनाचें हें साहसिक कार्य मुसलमानांच्या पचनीं पडलें. दक्षिणेकडील वैभव संपत्तीकडे त्यांचा डोळा वळला. अल्लाउद्दिनानें दक्षिणेच्या स्वारींत जी लूट केली होती त्याची वार्ता त्यानें सुलतानाला दिली नाहींच, उलट त्याला मिळत गेलेल्या यशामुळें त्याचें साहस वाढत गेलें. स्वतःच सुल्तान होण्याची महत्वाकांक्षा त्याच्या मनांत उत्पन्न झाली. त्यानें एक कट करून

आपल्या चुलत्याला अलाहाबाद येथें बोलाविलें. एका राजद्रोही अंगरक्षकानें अल्लाउद्दिनाच्या फुसलावणीनें सुल्तानाला अलाहाबादला जाण्यास प्रोत्साहन दिलें. जलालुद्दिनाच्या मनांत अल्लाउद्दिनाविषयीं वात्सल्यभाव होता. म्हणून त्याच्या हितचिंतकांनीं त्याला जाण्यास मनाई केली असून देखील बरोबर अंगरक्षक देखील न घेतां तो एका पडावांत बसून अल्लाउद्दिनाला भेटण्यास गेला आणि त्याच्या राज्याकांक्षेला बळी पडला. १७ जुलै १२९६ या दिवशीं अल्लाउद्दिनाच्या अनुयायांनीं तो सुल्तान

झाल्याची घोषणा केली. जलालुद्दिनाची बेगम मलिकाजहान ही फार हुशार होती. तिचा मोठा मुलगा अर्दलीखान याला आईचा स्वभाव आवडत नसे म्हणून तो दूर मुलतानला रहात असे. पति वारल्याचें ऐकून तिनें आपला धाकटा मुलगा रुक्नुद्दीन इब्राहीम याला सुल्तान केलें. तें ऐकून अल्लाउद्दीन पावसाळा चालू होता तरी दिल्लीवर चालून गेला. इब्राहीम अल्लाउद्दिनासमोर टिकाव धरूं शकला नाहीं. तो आपल्या आईबरोबर मुल्तानला पळून गेला. अल्लाउद्दीन दक्षिणेकडून जें धन लुटून घेऊन आला होता त्याच्या सहाय्यानें त्यानें दिल्लीच्या अमीर उमरावांची मनें आपल्याकडे वळवून घेतलीं व स्वतः ३ आक्टोबर १२९६ या रोजीं दिल्लीच्या गादीवर बसला.

पण अल्लाउद्दिनाला सुखानें राज्यसुख भोगायला मिळालें नाहीं. तुर्की लोकांनीं बंड केलें, माळवा गुजरातकडील सुबेदारांनीं त्याला सुलतान म्हणून मान्यता दिली नाहीं. मंगोल जातीच्या स्वाऱ्या चालूच होत्या. पण या सर्व संकटांना त्यानें खंबीरपणानें तोंड दिलें. तो गादीवर बसल्याबरोबर मंगोल लोकांनीं स्वारी केली. पण त्यांना माघार घ्यावी लागली. दुसऱ्या वर्षीं पुन्हां त्यांचा पराभव झाला व सहस्त्रावधि मंगोल कैद झाले. सन् १२९९ सालीं पुन्हां त्यांनीं स्वारी केली. या खेपेस ते लूट मार करण्यासाठीं आले नव्हते. देश जिंकण्यासाठीं आले होते. सरळ दिल्लीवर चालून आले. युद्ध झालें आणि या खेपेस देखील त्यांचा पूर्ण पराभव झाला. सन् १३०४ मध्यें एकदां व १३०७ मध्यें पुन्हां एकदां त्यांनीं स्वारी केली. पण पराभव झाल्यामुळें अल्लाउद्दिन गादीवर असेपर्यंत त्यांनीं तो नाद सोडला.

दास्य-मुक्ति

धरून हत्ती आणि कांसवें
गरुड उडाला आकाशांत।
बसला जाउनि शिखरावरती
उडत खोल तो हिमालयांत॥

भूक भागवुन अपुली त्यानें
केलें पुनरपि नभिं उड्डाण।
रक्तवर्ण त्या पाहुनि भासे
अपर एक अग्नीचा बाण॥

पृथ्वि राहिली खालीं न दिसे
ढगाआड झाले पर्वत।
चिरुनि ढगांना पार पोंचले
अति वेगानें विद्युत्वत्॥

नक्षत्रांचा लोक दिव्य तो
मिणमिणणारे जणूं दिवे।
पंख पसरुनी जातां मधुनी
वाटे विझविल काय दिवे॥

स्वर्गाच्या बाजूला वळतां
धडकी भरली इंद्राला।
समजुन संकट नवें भयंकर
वदला–"ठार करा त्याला!"

ऐरावत गज चढुनी त्यावर
स्वतः निघाला युद्धाला।
वज्र घेउनी हातीं सुरपति
समोर सैन्यासह आला॥

युद्ध दुंदुभी वाजुं लागली
करूं लागले सुर जयघोष।
अफाट सेना समोर पाहुनि
आला गरुडाला पण रोष॥

तुटून पडला सुर सैन्यावर
वैनतेय जणुं प्रलयपवन।
असह्य वारा झाला सैन्या
म्हणुनि पळाले मग सुरगण॥

श्री. भालचंद्र आपटे, नवी दिल्ली]

"दास्य-मुक्त मातेला करण्या
ही अट कद्रूची होती।
तिला देउनी अमृत हें भी
मिळविन मातेची मुक्ती ॥

"शांति मिळाली मातृमना जर
होइल जन्माचें साफल्य।
कितिसा कष्ट मला झाला हो,
असे तिच्या का त्यागा तुल्य ?"

इंद्र म्हणाला–"येतों मी पण
तुझिया संगे आज लपून।
काम संपवुन निघशिल तूं अन्
अमृत नेइन मी पळवून ॥"

गरुड पोंचला अमृत घाउन
झाला कद्रूला आनंद।
जाउन विनतेला ती वदली–
"मनास झाला मज आनंद !

मला मिळालें अमृत अन् बघ,
मुक्ति मिळाली तुजला गे।
कष्ट तुला जरि झाला थोडा,
झालें सर्व मनाजोगें !"

पुत्रासंगें स्वगृहीं गेली
विनता आनंदें तिकडे।
गंगेवरती पुत्रासंगें
कद्रु निघाली अन् इकडे ॥

पवित्र होऊन अमृत-प्राशन
इष्ट, असें वाटलें तिला।
अमृतघट काठावर ठेवुन
नदिंत उतरली स्नानाला ॥

इंद्र संधि ती पहात होता
घेउनि गेला घट पळवून।
खाऊं लागले गवतावरचें
अमृत कद्रुसुत चाटून ॥

परंतु त्यांच्या जिभा कापल्या
कुश गवताच्या पात्यांनीं।
आणि देणगी वडिलोपार्जित
हीच मिळविली नागांनीं ॥

★ [संपूर्ण] ★

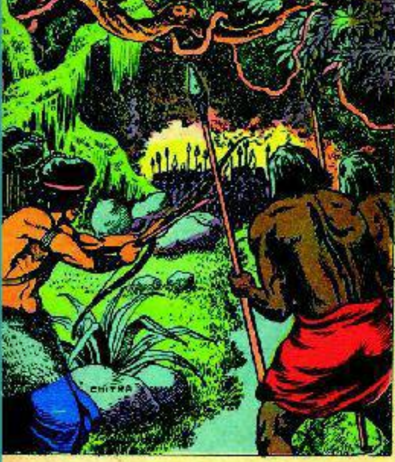
[१६]

[लखू व त्याच्या साथी मित्रांनीं गुहावासियांना, पंखवाल्या जातीच्या लोकांपासून त्यांचें, रक्षण करण्याचें वचन दिलें. रात्रीं त्या पंखवाल्या जातीच्या दोघां जणांवर त्यांनीं बाण सोडले. हे दोघे गुहावासियांना धरून घेऊन जाण्यासाठीं आले होते. पुढें वाचा]

लखू वगैरेंनीं सोडलेले बाण झाडांच्या फांद्यांना जाऊन लागले. हें पाहून पंखवाल्या दोघांनीं जोरानें वर उड्डाण केलें ते वरच्या वर ओरडले–"दगा ! दगा ! विश्वासघात !" नंतर पुन्हां हलकेंच उडत झाडाआड होऊन अदृश्य झाले.

जयमल म्हणाला–"ते फार दूर जाणें शक्य नाहीं. चला त्यांना हुडकून काढूं या." तितक्यांत तेथें दोघे गुहावासी घाबरून पळत आले व म्हणाले–"पंखवाले लोक आकाशांत उडून गेले. पण त्यांच्याहून भयंकर श्वानकर्णाचे अनुयायी येत आहेत. त्यांच्या हातांतून सुटका मिळणें अशक्य !"

"श्वानकर्णा ! या नांवाची देखील रानटी जात आहे वाटतें ? कोणत्या बाजूनें येत आहेत ते ?" जयमलनें चकित होऊन विचारलें.

गुहावासी कांहीं बोलले नाहींत. तित-क्यांत गोमांगला दुरून मशाली दिसल्या. तो म्हणाला–"त्या पहा मशाली ! ते लोक इकडेच येत आहेत !" असें म्हणत त्यानें धनुष्यावर बाण चढविला. जयमल व लखू दोघांनीं पण धनुष्यावर बाण चढविला आणि त्या बाजूला पाहिलें. कांहीं लोक आपापले भाले रोखून व मशाली घेऊन त्या बाजूला पुढें येत होते.

जयमल धनुष्यावर बाण चढवून पुढें निघाला. नंतर जरा थांबून नम्रपणें पण करड्या आवाजांत म्हणाला–"तुम्ही कोण, आम्हांला माहीत नाहीं, तुमच्याशीं आमचें कांहीं वैर नाहीं. तुम्ही आपल्या मार्गानें जा, आम्ही आपल्या मार्गानें जाऊं. पण मध्यंतरी तुम्ही जर कांहीं गडबड केलीत तर मात्र आम्हांला आमच्या धनुष्यबाणाचा उपयोग करावा लागेल."

मशालींच्या उजेडांत पुढें पुढें चालणारा तरुण आपला भाला उभा वर उचलून म्हणाला–"तुमच्याशीं आमचें वैर नाहीं. तुम्ही तुमच्या व आम्ही आमच्या वाटेनें जावें हें बरोबर आहे. पण तुमच्या बरोबर मार्जार जातीचे जे लोक आहेत त्यांना तुम्ही आमच्या ताब्यांत द्या म्हणजे झालें."

"मार्जार जातीचे लोक !" जयमल व त्याच्या साथी मित्रांना जास्तच आश्चर्य वाटलें. प्रथम श्वानकर्णी नांव ऐकलें व हें दुसरें मार्जार जातीचें ! "ह्या दोन वेग-वेगळ्या जाती कोठल्या व त्यांच्यांत हें वैर कसें काय ?" त्यानें विचारलें.

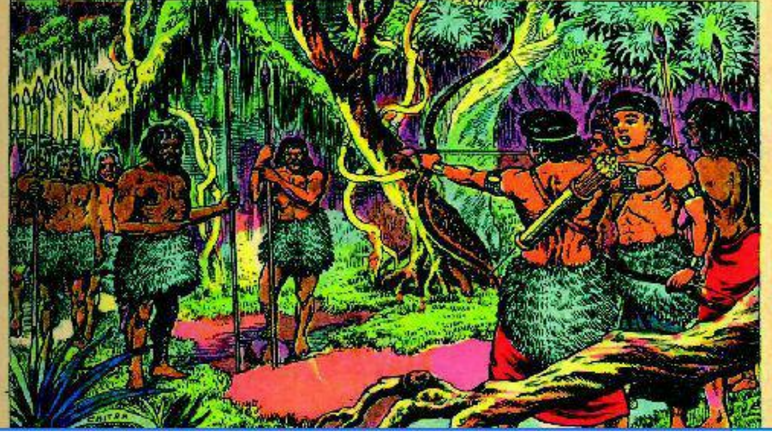
त्यांच्या बरोबरचा एक गुहावासी म्हणाला–"मार्जार आमचा पुढारी आहे ! त्याच्याशीं आज सकाळींच आपलें बोलणें झालें होतें. आम्ही गुहेंत राहातों तसे हे श्वानकर्णी पण गुहेंतच राहतात. त्यांच्याशीं आमचें हाडवैर आहे. ते आम्हांला ठार करतील."

"जयमल, आपण यांच्या रक्षणाची जबाबदारी आपल्यावर घेतली आहे." लखू म्हणाला. इकडे गोमांगनें धनुष्यावर बाण चढवून नेम धरला.

जयमलनें त्याला मध्येंच अडवलें व म्हणाला–"लखू आपलें वचन न पाळण्या इतके आपण भित्तरे आहों का ? पण परिस्थिति ओळखून वागायला नको का ? आपले विरोधी चाळीस-पन्नास तरी असतील."

"मग, तुझें म्हणणें तरी काय ?" लखूनें शंका करीत विचारलें.

"सलोख्यानें बोलून काम निभालें तर पाहूं. नाहींतर युद्ध करायला आपण तयार आहोंच !" असें म्हणत जयमल दोन पावलें पुढें गेला व म्हणाला–"आमच्याशीं आतां जो कोणी बोलत होता तो श्वानकर्णीच आहे ना ? असेल तर त्यानें हातांतला भाला खालीं करून आमच्याशीं सलोख्यानें बोलण्यासाठीं पुढें यावें. हा पहा मी आपला बाण धनुष्यावरून काढून भात्यांत ठेवीत आहें."

"श्वानकर्णी आमचा नायक आहे. तो आमच्या गुहेंत आहे. मी त्यांचा अनुचर आहें. मार्जार जातीच्या त्या दोघांना मागें सोडून तुम्ही आपल्या वाटेनें निघून जा." श्वानकर्णींचा अनुयायी म्हणाला.

"तें शक्य नाहीं. तुम्ही त्यांना पकडणार असलांत तर तें युद्धाशिवाय शक्य नाहीं. तुम्ही युद्ध करण्याचेंच ठरविलेंत तर तुमच्या-पैकीं एक देखील जिवंत राहणार नाही. थोड्या वेळा पूर्वीं आमच्या बाणांचा वर्षाव होतांच पंखवाल्या जातीचे लोक पळून गेले ही गोष्ट कदाचित तुम्हांला माहीत नसेल."

असें म्हणत त्यानें पुन्हां धनुष्यावर बाण चढवला व तयार रहावयास लखू व गोमांग दोघांना खूण केली.

तिघांनीं सज्ज होऊन चार पावलें पुढें टाकलेली पाहून श्वानकर्णी जातीच्या त्या तरूणानें मागें वळून पाहाल्याबरोबर त्याचे सर्व साथी त्याच्या चारीबाजूला घोळका करून उभे राहाले व त्यांचें परस्परांशीं कांहीं तरी बोलणें सुरू झालें.

"लखू, पाहिलास त्यांचा उडालेला गोंधळ. आमच्यावर चालून यावें कीं नाहीं हें ते ठरवूं शकले नाहींत. आतांच संधी-साधून कार्यसिद्धी करून घेतली पाहिजे!" असें सांगून जयमल त्या रानटी श्वानजातीच्या लोकांकडे वळून म्हणाला—"मरणाला तयार होऊन ज्याला पुढें यावयाचें असेल त्यानें खुशाल पाऊल पुढें टाकावें. बाकीच्यांनीं निमूटपणें मागें वळावें. तुमचा नायक येथें हजर असता तर त्यानें खात्रीनें आमच्याशीं मैत्रीचा हात पुढें केला असता."

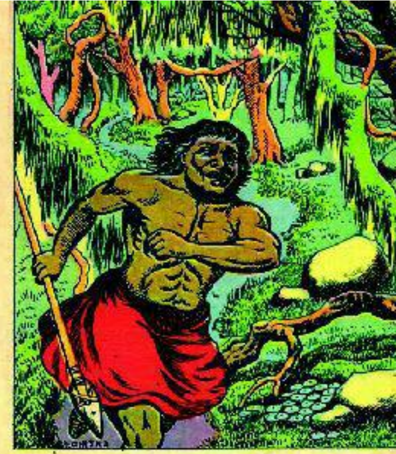
तें ऐकून त्या तरुण पुढाऱ्यानें आपल्या बरोबरच्या लोकांना दरडावून चुप केलें आणि पुढें येऊन जयमलला म्हणाला—"तुम्ही स्वतः येऊन आमच्या नायकाशीं जें

बोलावयाचें असेल तें बोलाव. तुम्हांला आमची भीति वाटत नसेल तर आमच्याबरोबर गुहेकडे चलावें. आम्ही वाट दाखवितों."

भीतीचा उच्चार होतांच लखूला जोर चढला. त्यानें आपल्या धनुष्याच्या दोरीचा टणत्कार केला आणि म्हणाला—"तुमच्या नायकाकडेच काय, तुम्ही म्हणाल तर आम्ही त्याच्या बापाला किंवा त्याच्या आज्याला देखील भेटायला तयार आहों! चला!"

जयमल थोडा चपापला. लखूनें आपल्या शौर्याचा वचक बसावा म्हणून जरी तें म्हटलें होतें तरी प्रत्यक्ष जावेंच लागलें तर धोका तर नाहीं? पण आतां माघार घेण्यांत अर्थ नव्हता. कारण गेलों नाहीं तर त्या रानटी लोकांना वाटेल कीं आम्ही भ्यालों व ते हल्ला करतील.

जयमल जास्त वेळ विचार करायला थांबला नाहीं. त्यानें मागें वळून गुहावासियां-पैकीं एकाला त्यांचा नायक मार्जार याच्या-कडे जाऊन घडलेलें सर्व वृत्त कळवायला सांगितलें. इकडे श्वानकर्णीच्या अनुचरांनीं बरोबर यायला सांगितलें. एक जण म्हणाला—"त्या मार्जाराच्या अनुयायांसाठीं तुमच्याशीं युद्ध करणें मूर्खपणाचें ठरेल."

"ठीक आहे, तर व्हा पुढें. आतां तुमच्यामध्यें व आमच्यामध्यें जेवढें अंतर आहे तेवढें गुहेपर्यंत पोंहोचें पावेतों कायम राखलें पाहिजे. ह्यांत दगा किंवा विश्वासघात कोणी केला तर मात्र त्याला आमच्या या बाणाला बळी पडावें लागेल." जयमल म्हणाला.

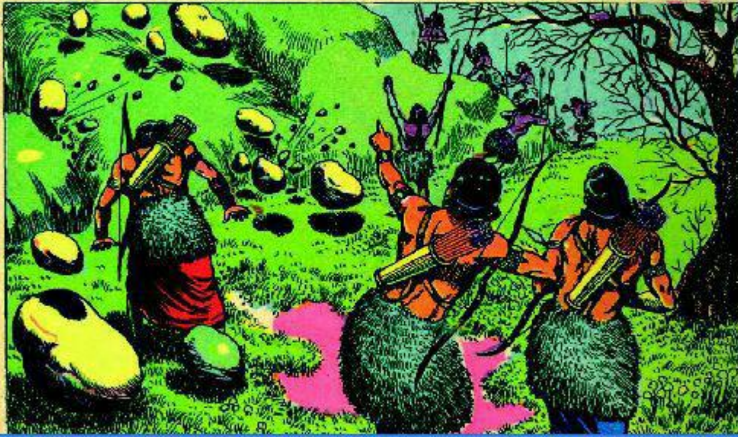
त्यानंतर सर्व निघाले. सुमारें अर्धा तास चालत गेल्यावर ते एका डोंगराळ प्रदेशांत पोंचले. त्याच वेळीं पूर्वेकडे दिशा फांकूं लागल्या होत्या. त्या उजेडांत जयमल व त्याच्या मित्रांना जागोजागीं उंच नाक्यांच्या

जागीं श्वानकर्णी जातीचे गुहावासी एकेक उभे असलेले दिसले. ते जवळ जवळ येऊं लागले तसतसे वरून मोठमोठे दगड ढकलून उतरणीवर सोडण्यांत आले.

दगड लखू जवळ येऊं लागले. श्वान-कर्णींचे अनुचर मोठ्यानें ओरडत पुढें धांवूं लागले.

जयमल थोडा थबकला व गोमांगला म्हणाला–"उजव्या बाजूला पहा! एका दगडावर अस्वलाचें चामडें घालून उभा आहे तोच श्वानकर्णी असावा! त्याच्यावर नेम धरून उभा रहा! मात्र मी सांगेपर्यंत बाण सोडूं नकोस." असें सांगून तो दोन पावलें पुढें गेला व म्हणाला–"श्वानकर्णी! आमच्याशीं दगा करण्याचा तुझा विचार असेल तर तुझाच मुरदा प्रथम जमिनीवर लोळेल. तुझ्यावर नेम धरून आम्ही उभे आहों. तूं तेथून एक पाऊल देखील सरकलास तर पहा, आमचा बाण तुझ्या छातीच्या आरपार जाईल."

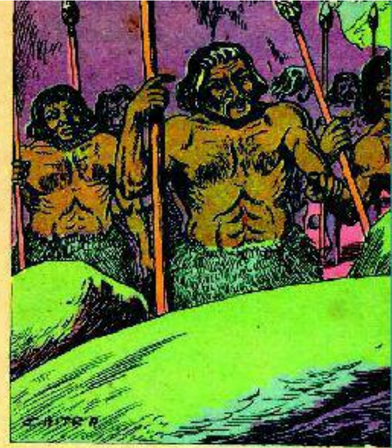
जयमलच्या त्या बोलण्याचा वचक श्वानकर्णींच्या सर्व अनुयायांवर बसला. कारण दगड ढकलण्याचें त्यांनीं बंद केलें होतें. श्वानकर्णीचा जो अनुयायी जयमल

वगैरेंना बोलावून घेऊन आला होता, त्यानें जयमलकडे बोट दाखवून आपल्या नायकाला कांहीं तरी सांगितलें. तो नायक तें ऐकून जयमलकडे वळून जोरानें ओरडून म्हणाला–"तुम्ही आमच्या शत्रूचे मित्र आहां! म्हणून आम्ही तुम्हांला देखील आपले शत्रु मानतों. आतां आमच्या तावडींतून जिवंत परत जाणें तुम्हांला शक्य नाहीं."

तें ऐकून लखू म्हणाला–"जयमल! जास्त वेळ गमावण्यांत अर्थ नाहीं. त्या श्वानकर्णीचा आणि त्याच्या दहापांच अनु-यायांचा मुर्दा पाडून चल आपण येथून पाय काढूं या!"

पण जयमलनें त्याला आवरलें व म्हणाला–"पाण्यांत पाय ठेवून मगरीशीं वैर करण्यांत शहाण पण नाहीं. आपण स्वदेश सोडून निघालों तेव्हां पासून आपणांला वैरच करावें लागलें आहे. मैत्री कोणाशींच केली नाहीं. तिकडे तो ब्रह्मदंडी आपला पाठलाग करीतच आहे. या रानटी लोकांशीं मैत्री केली तर कदाचित भयंकर दरीची वाट आपल्याला मिळेल. समज, तुझा बाप या बाजूला आला तर यांच्या मैत्रीचा त्याला देखील उपयोग होईल"

बापाची आठवण होतांच लखूच्या अंगाला घाम सुटला. बाण खालीं करून तो विचारूं लागला–"पण या मनुष्यभक्षी रानटी लोकांशीं मैत्री कशी काय करणार?"

"तें सर्व मी पाहून घेईन! पंखवाल्या जातीपासून स्वतःचें रक्षण करून घेण्यासाठीं मी श्वानकर्णी व मार्जारच्या अनुयायांत मैत्री स्थापन करीन. दोन्ही जातीचे लोक गुहावासी आहेत." नंतर श्वानकर्णीकडे वळून म्हणाला–"श्वानकर्णी! तुझ्या या धमक्यांनीं आम्ही भिऊन जाऊं असें तुला वाटलें असेल कदाचित! आम्ही मार्जारच्या

अनुयायांना वचन दिलें आहे कीं आम्ही पंखवाल्या जातीच्या लोकांच्या हातून त्यांचें रक्षण करूं. आम्ही दहा पांच पंखवाल्यांना ठार केलें आहे. तुम्ही दोघे आपसांत भांडत राहलांत तर ते प्रथम मार्जार जातीचा शेवट करून तुमच्याकडे वळतील. पण तुमचें या लोकांशीं एवढें वैर कां?"

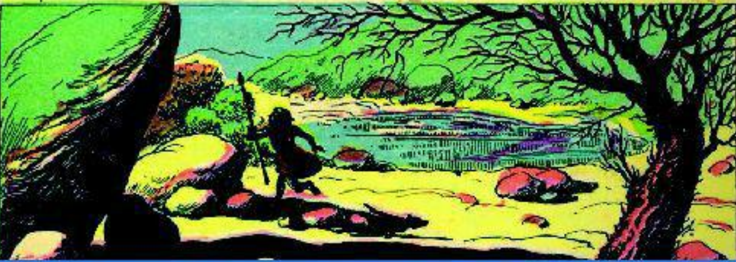
"वैराचें कारण? त्यांच्या सारखे लुच्चे व नीच आमच्या या प्रदेशांत कोणत्याहि जातीचे लोक नाहींत. आम्ही गुहेंत नसतां आमच्या पूर्वजांची गदा हे दुष्ट चोरून पळून गेले. त्या गदेचें महत्व आम्हांला कळतें. ती मंत्रवलेली गदा आहे. ती मिळेपर्यंत त्यांच्याशीं आमचें वैर राहणार." श्वानकर्णी रागानें म्हणाला.

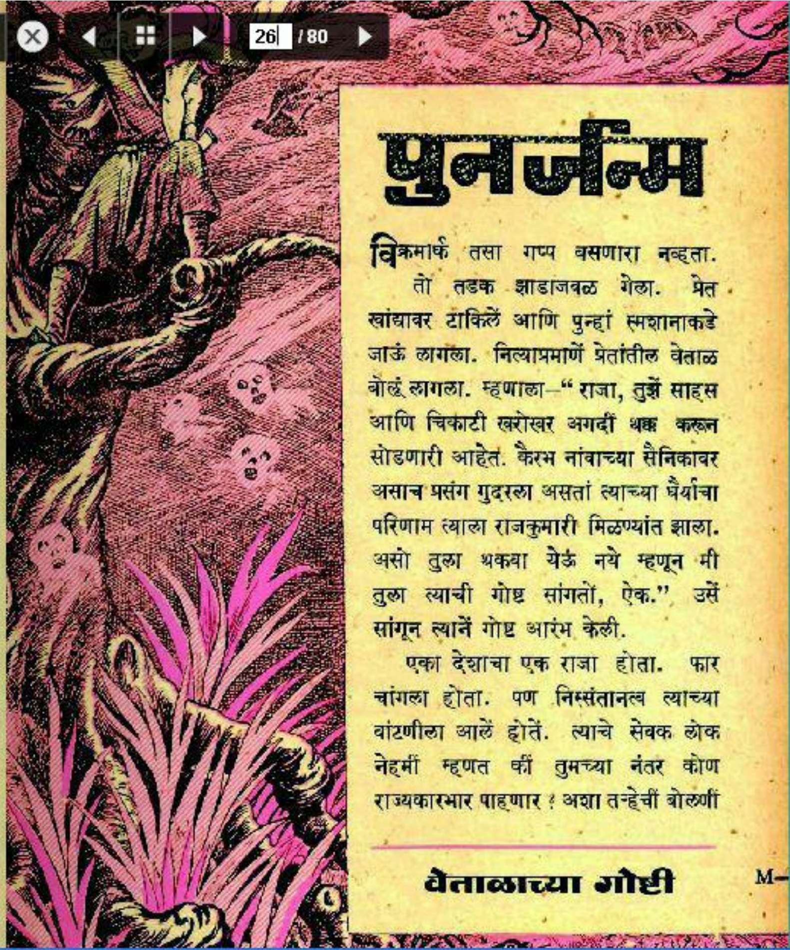
ती दगडी गदा मार्जारनें आणून दिली तर हें वैर मिटेल का?" जयमलनें विचारलें.

तें ऐकून श्वानकर्णी चेष्टेनें हंसून म्हणाला—"तो मार्जार आणि ती गदा स्वतः होऊन आणून देणार? अशक्य! त्या गदेसाठीं तो आपल्या सर्वस्वाची राखरांगोळी करायला मागें पुढें पाहणार नाहीं."

"मार्जारची गोष्ट तूं माझ्यावर सोड! तुझ्या पूर्वजांची गदा मी त्याच्याकडून तुला आणून देतों मग तर झालें?" असें सांगून त्यानें मागें वळून मार्जार जातीचा जो अनुयायी त्याच्याबरोबर आला होता त्याला म्हणाला—"ऐकलेंस ना हें सगळें? जा, जाऊन आपल्या नायकाला सांग कीं मी ती गदा मागून घेऊन यायला सांगितलें आहे. त्याच्या केसाला देखील धक्का लागणार नाहीं, मी वचन देतों." मार्जारचा अनुयायी तावडतोब निघाला.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

पुनर्जन्म

विक्रमार्क तसा गप्प बसणारा नव्हता.

तो तडक झाडाजवळ गेला. प्रेत खांद्यावर टाकिलें आणि पुन्हां स्मशानाकडे जाऊं लागला. नित्याप्रमाणें प्रेतांतील वेताळ बोलूं लागला. म्हणाला—"राजा, तुझें साहस आणि चिकाटी खरोखर अगदीं थक्क करून सोडणारी आहेत. कैरभ नांवाच्या सैनिकावर असाच प्रसंग गुदरला असतां त्याच्या धैर्याचा परिणाम त्याला राजकुमारी मिळण्यांत झाला. असो तुला थकवा येऊं नये म्हणून मी तुला त्याची गोष्ट सांगतों, ऐक." असें सांगून त्यानें गोष्ट आरंभ केली.

एका देशाचा एक राजा होता. फार चांगला होता. पण निस्संतानत्व त्याच्या वांटणीला आलें होतें. त्याचे सेवक लोक नेहमीं म्हणत कीं तुमच्या नंतर कोण राज्यकारभार पाहणार? अशा तऱ्हेचीं बोलणीं

ऐकलीं कीं त्याला दुःख होत असे. त्याला वाटे लुळापांगळा का होईना पण एकादा पुत्र होऊं दे.

राजाचें हें गाऱ्हाणें जणूं देवानें ऐकलें. राणीला दिवस राहिले आणि नऊ महीने पूर्ण होतांच तिला कन्यारत्न झालें. राजकन्याच ती, सुंदर होतीच. पण तिची रंगकांति मात्र अचिट काळी होती. इतकी कीं त्यामुळें राजाराणी देखील विचारांत पडलीं. राजानें आपल्या मनाची समजूत घालून घेतली कीं दैवदोषानें असें घडलें असेल. त्याप्रमाणें राणीला सुद्धां समजावून सांगून

मोठ्या प्रेमानें आपल्या मुलीचें लालन पालन केलें. तिच्यासाठीं एक वाडा बांधला. तिची सेवाचाकरी करण्यासाठीं दासदासी नेमल्या. तिच्या विद्याभ्यासाची व्यवस्था केली.

सर्व झालें तरी राजाच्या चित्ताचें समाधान होईना. त्यानें मांत्रिक, ज्योतिषी यांची सभा बोलावून मंत्र तंत्र, पूजापाठ करविले. पण त्यापासून कांहीं एक फायदा झाला नाहीं.

कांहीं दिवसांनीं एक म्हातारी राजाकडे येऊन म्हणाली—“मुलीच्या अठराव्या वर्षी तिच्यावर मोठीच आपत्ति येणार आहे. त्या संकटांतून ती वाचली म्हणजे तिची ग्रहदशा संपेल. तूं कांहीं काळजी करूं नकोस.” एवढें सांगून म्हातारी निघून गेली.

दिवसामागून दिवस गेले. मुलीला सतरा वर्षें पूर्ण झालीं. राजानें मोठा समारंभ करून तिचा वाढदिवस साजरा केला. त्या दिवशीं दिवसभराची दमलेली राजकुमारी रात्रीं लवकर झोंपी गेली. दुसऱ्या दिवशीं ती उठली ती बावरल्यासारखीच दिसूं लागली. तिला काय होत आहे, काय

पाहिजे आहे कांहीं कळेना. ती देखील नीटपणें कांहीं सांगेना.

घटका दोन घटका गेल्यावर ती राजाजवळ आली आणि म्हणाली—“बाबा! मी आतां जाणार. संपलें माझें आयुष्य, पण बाबा मी मेल्यावर मला जाळून टाकूं नका, आणि पुरूनपण टाकूं नका. मला एका पेटींत बंद करून माझ्या आजोबा पंजोबांच्या समाधि आहेत ना? तेथें नेऊन ठेवा आणि रोज रात्रीं पाहारा देण्यासाठीं तेथें कोणाला तरी पाठवीत चला.” एवढें बोलत असतांच ती धाडकन् जमिनीवर पडली आणि क्षणांत तिचा प्राण निघून गेला.

मुलीच्या इच्छेप्रमाणें राजानें तिचें शव एका पेटींत घालून तिच्या पंजोबांच्या समाधीजवळ नेऊन ठेविलें आणि पाहारा देण्यासाठीं एका शूर सैनिकाला नेमलें. तो पाहारा देत तेथेंच समाधीच्या पायरीवर बसून राहिला. मध्य रात्रींच्या सुमारास त्या पेटीचें दार खाडकन उघडलें गेलें. तो सैनिक आश्चर्यानें पाहूं लागला. इतक्यांत राजकुमारी पेटींतून बाहेर पडली आणि धांवत जाऊन तिनें त्या सैनिकाच्या नरड्याचा चावा घेऊन रक्तप्राशन केलें. नंतर

पुन्हां पेटींत जाऊन पेटी बंद करून आंत झोंपी गेली.

सकाळीं राजाच्या सैनिकांनीं स्मशानांत येऊन पाहिलें तों सैनिकाचें प्रेतच त्यांच्या नजरेस पडलें. त्यांनीं राजाला खबर दिली. राजाला ऐकून वाईट वाटलें पण त्याला इलाज नव्हता. दुसऱ्या दिवशीं दुसऱ्या एका सैनिकाला पाठविलें. त्याची तीच गत झाली. हें पाहून तर सर्वांचीच गाळण उडाली. राजानें मंत्र्यांचा विचार घेतला. ते म्हणाले—“असें वाटतें कीं राजकन्येला कोणीं ब्रह्मराक्षसानें पछाडलें असावें आणि

त्याचेंच हें सर्व कृत्य असावें. ह्या करतां तिचें प्रेत जाळून टाकणें बरें." परंतु राजाला तो विचार पटेना. त्याला आपल्या मुलीची अंतिम इच्छा पूर्ण करावयाची होती. म्हणून त्यानें कांहीं निवडक धाडशी शिपायांना बोलाविलें.

राजा त्यांना म्हणाला—"तुमच्या पैकीं आज रात्रीं स्मशानांत जाण्यास कोण तयार आहे? बोला! लक्षांत ठेवा, तेथें जाणें म्हणजे मृत्यूच्या जबड्यांत प्रवेश करणें आहे. हें जाणून जिवंत परत येईल त्याला मी अर्धें राज्य देईन."

राजाचें बोलणें ऐकून सर्व सैनिक एक-मेकांकडे टकमक पाहूं लागले. मृत्यूच्या पुढ्यांत जाण्यास आपण होऊन कोण तयार होणार? कोणीच पुढें होत नाहीं असें पाहून त्यांतील एक धाडसी वीर पुढें झाला आणि म्हणाला—"महाराज, मला पाठवा आपल्या कामगिरीवर."

कैरभ साहसी तरुण होता. मागें पुढें पाहिल्याशिवाय तो युद्धामध्यें बेधडक शत्रूवर तुटून पडे. त्याच्यावर कितीवेळां तरी मरणाचे प्रसंग गुदरले होते. परंतु केवळ त्याची आयुष्याची दोरी बळकट, म्हणूनच तो आत्तांपर्यंत जिवंत होता. तो जगांत एकटाच होता. धन संपत्ति देखील कांहीं मोह पाडण्याएवढी मोठी नव्हती. त्यामुळें तो वृत्तीचा विरक्त होता. त्याला जगण्या मरण्याचें सुखदुःख कांहींच नव्हतें.

तिसऱ्या दिवशीं राजानें त्यालाच स्मशानांत पाठविलें. कैरभ धैर्यानें गेला खरा. पण जसजसा रात्रीचा शुकशुकाट वाढूं लागला कैरभाचें धैर्य थोडें थोडें खचूं लागलें. समोरासमोर कोणाशीं दोन हात करण्याची त्याची ताकत होती. पण ह्या अदृश्य ब्रह्मराक्षसाशीं कसें युद्ध करणार? त्याचा धीर खचतच चालला. त्याच्या मनांत प्रथमच भीतीनें प्रवेश केला. तो घरीं परत जाण्याचा विचार करूं लागला. कारण स्मशानांत राहिलें तर ब्रह्मराक्षस मारील. घरीं गेलों तर राजा डोकें उडवील. म्हणजे मृत्यु ह्या आहेच. मग घरींच गेलेलें काय वाईट. म्हणून तो जागेवरून उठला आणि घरची वाट चालूं लागला. तो स्मशाना-बाहेर पडला असेल नसेल तोंच त्याला वाटेंत एक पांढरी शुभ्र मनुष्याकृति येत असलेली दिसली. त्या ऋषीसारख्या आकृतीला पाहून तो घाबरला आणि पळून

जाण्याच्या अवसानांत असतां ती आकृति बोलूं लागली—"कां रे जातोस?"

"मला उगीच मरावयाचें नाहीं म्हणून!" तो उत्तरला.

"माझ्या सांगण्याप्रमाणें वाग म्हणजे तूं मरणार नाहींस. ही विभूति ठेव आपल्या जवळ. मध्यरात्रीं राजकुमारी पेटी उघडील तेव्हां झांकणाच्या आड तूं लपून रहा. ती तुला शोधावयास बाहेर गेली म्हणजे तूं हळूंच ही विभूति पेटींत फेंक आणि राजकुमारीच्या जागीं निजून रहा. राजकुमारी परत येईल तेव्हां तुला पाहून तुला उठविण्याचा ती प्रयत्न करील. तुला शिव्याशाप देईल. परंतु तूं तिच्या बोलण्याकडे लक्ष देऊन ऊठूं नकोस. एवढेंच नव्हें तर कांहींहि हालचाल करूं नकोस. तिला झपाटणारा ब्रह्मराक्षस तिला सोडून निघून जाईपर्यंत तूं तसाच पडून रहा. सकाळ होईपर्यंत पेटीच्या बाहेरच येऊं नकोस. असें केल्यानें ब्रह्मराक्षस तुला कांहीं एक करूं शकणार नाहीं, जा. परत जाऊन पाहारा दे. इतकें सांगून कैरभच्या हातांत विभूति देऊन ती आकृति अदृश्य झाली.

ऋषीचें बोलणें ऐकून कैरभ परतला व पाहारा देऊं लागला. आतां त्याची भीति थोडी कमी झाली होती.

बराच वेळ स्मशानांत हिंडत, फिरत घालविल्यावर मध्यरात्रींच्या सुमारास तो शव-पेटीजवळ आला आणि तेथेंच पडून राहिला.

मध्यरात्र झाल्यावरोबर राजकुमारी पेटी उघडून बाहेर आली. तिनें जवळपास दृष्टि फिरवून पाहिलें. तिला पाहारेकरी कोठेंच दिसला नाहीं. त्याला शोधण्यासाठीं ती स्मशानांत फिरूं लागली. ती दूर गेली असें पाहून कैरभ पेटीमध्यें विभूति फेंकून राजकुमारीच्या जागीं पडून राहिला.

राजकुमारी अकाळ विकाळ रूप धारण करून पाहाटेपर्यंत स्मशानांत नरभक्ष्याच्या शोधार्थ हिंडत राहिली. भयंकर किंकाळ्या फोडून पाहारेकऱ्याला बोलावूं लागली, भेडसावूं लागली. शेवटीं कंटाळून आणि वेळ संपत आल्याचें जाणून ती आपल्या पेटीजवळ आली. पेटींत पाहारेकऱ्याला निजलेला पाहून त्याला पेटीच्या बाहेर येण्यासाठीं धमकी देऊं लागली. म्हणाली—"येथें लपून बसलास काय? चल नीघ, बाहेर. मला भूक लागली आहे. हें माझें घर आहे. हो बाहेर." अशा तऱ्हेनें त्याला हुसकावून बाहेर काढण्याचा प्रयत्न करूं लागली. तिच्या आवाजांत कठोरपणा होता. तिच्या प्रत्येक शब्दावरोबर कैरभच्या अंगावर कांटा उभा राहात होता. त्याला भीति वाटत होती. परंतु तो मोठ्या निग्रहानें तें सारें सहन करीत होता.

थोड्या वेळानें राजकुमारीच्या आवाजांत कोमलपणा येऊं लागला. तेव्हां कैरभाला वाटलें कीं आतां भूत गेलें असेल. त्यानें हळूच डोळे किलकिले करून पाहिलें तों राजकुमारीचा रंग पालटलेला होता. तरी पण भूत तिच्या तोंडून कैरभाला बाहेर

काढण्याचा प्रयत्न करीत होतें. साधूनें सांगितल्याप्रमाणें पूर्व दिशेस तांबडें फुटे-पर्यंत तो निपचित पडून राहिला, आणि कोंबड्याची आरोळी ऐकल्यावर त्यानें डोळे उघडून पाहिलें.

राजकुमारी पेटीजवळ उभी असलेली त्याला दिसली. तिचा पूर्वीचा काळा रंग जाऊन आतां ती गोऱ्या रंगांत शोभून दिसत होती. तिचें अकाळ विकाळ रूप नाहींसें होऊन ती शांत सौम्य रूपांत उभी होती. कैरभाला जाग आलेली पाहून तिनें त्याच्याकडे पाहून स्मित केलें आणि प्रेमानें

त्याचा हात पकडून त्याला उठवीत म्हणाली—"ऊठ आतां. तूं माझें रक्षण केलेंस. माझ्यावर फार उपकार केलेस. ब्रह्मराक्षस माझ्या मानगुटीस बसला होता. तो आतांच मला सोडून जळफळत निघून गेला."

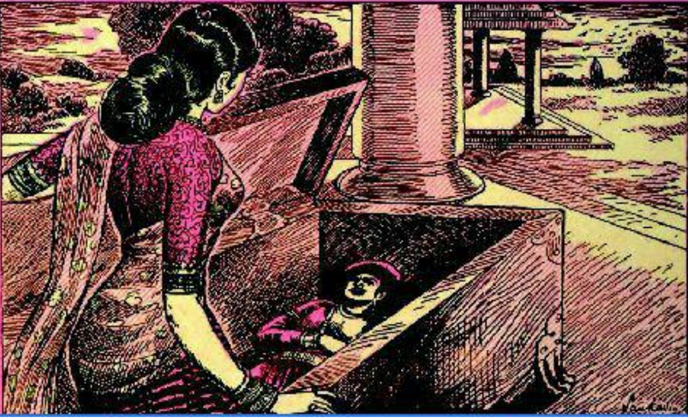
राजकुमारीनें कैरभाला हात देऊन बाहेर काढलें व ती दोघें तेथेंच एका पायरीवर बोलत बसलीं.

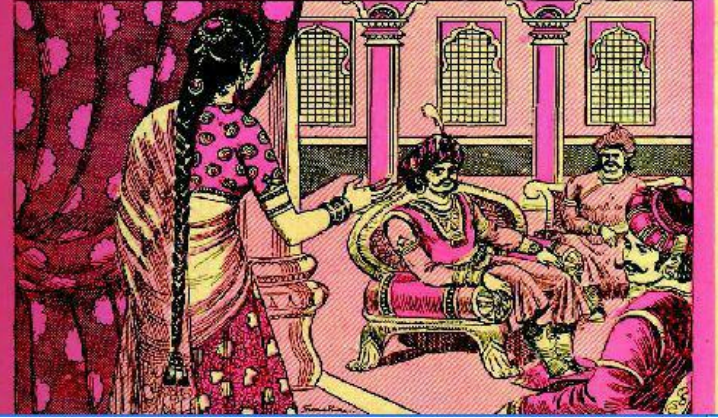
सकाळीं सैनिक स्मशानांत आले आणि त्यांना आश्चर्याचा धक्काच बसला. त्यांचा समोर दिसत असलेल्या दृश्यावर विश्वासच बसेना. डोळे फाडफाडून पुन्हां पुन्हां चोळून ते तिकडे पाहूं लागले. आणि ते सर्व जागच्या जागीं खिळून राहिले. पुढें पाऊल टाकण्यास त्यांचें धैर्य होईना. शेवटीं राजाच्या आज्ञेची आठवण होऊन ते सर्व धैर्य एकवटून पुढें सरसावले.

जेथें कैरभ व राजकुमारी बोलत बसली होतीं तेथें ते सर्व गेले. त्यांनीं पाहिलें राजकुमारीचा असलेला काळा रंग जाऊन ती गोरीपान झाली होती आणि कैरभाचें प्रेतच दिसेल अशा कल्पनेनें आलेल्या सैनिकांना तो राजकुमारीशीं बोलत बसलेला दिसला. पण ह्या प्रकारानें सर्वांनाच आनंद झाला होता. ते मोठ्या त्वरेनें त्या दोघांना घेऊन राजवाड्यांत गेले.

त्याच दिवशीं राजानें दरबार भरवून कैरभाची स्तुति केली आणि त्याला चांगलेंसें बक्षीस देण्यासंबंधीं मंत्र्यांशीं परामर्श केला. मंत्र्यांनीं सुचविलें—"आपण पाहारा देण्या-बद्दलच त्याला अर्धें राज्य देण्याचें कबूल केलें आहे. पण आमच्या मतें तो एक साधारण शिपाई असल्यामुळें त्याला राज्य-वगैरे कांहीं न देतां थोडीशी जहागिरी किंवा थोडें द्रव्य दिलें तरी पुरें. राज्य दिलें तर तो काय तें संभाळूं शकणार आहे? त्याची शक्ति ती काय आणि बुद्धिपण काय?"

राजाला मंत्र्यांचा तो सल्ला आवडला नाहीं. तो थोडा विचार करूं लागला. इतक्यांत राजकुमारी आंतून बाहेर येऊन म्हणाली—"तुमचे विचार इतके कृतघ्नपणाचे असतील असें मला वाटलें नव्हतें. जो एवढें मोठें धैर्य करून रात्रभर स्मशानांत राहिला. ज्यानें ब्रह्मराक्षसाचा नेटानें पराभव केला, त्याच्या शक्तीची तुम्हांला काय कल्पना येणार? मला त्याच्या मनोधैर्याची

संपूर्ण कल्पना आहे. मी त्याच्याशीं लग्न करणार आहे. जरूर नाहीं तुमच्या सुतळीच्या तोड्याची सुद्धां."

राजकुमारीचें भाषण ऐकून सर्व मंत्रांनीं माना खालीं घातल्या. राजाला मात्र आनंद झाला. तो आपल्या कन्येसाठीं वाटेल तें करण्यास तयार होता. त्यानें राजकन्येचें लग्न कैरभाशीं लावून दिलें आणि त्याला आपला वारस म्हणून नेमलें.

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! राजकुमारीनें आपलें कुळगोत विसरून एका साध्या शिपायावर प्रेम कशासाठीं केलें? त्यानें भुतापासून तिचें रक्षण केलें म्हणून? कृतज्ञतेनें, कां त्याच्या साहसावर मोहित होऊन? तुला माहीत असल्यास उत्तर दिलेंच पाहिजे. नाहीं तर परिणाम ठाऊकच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायावर लोळूं लागतील.

विक्रमार्क म्हणाला—"राजकुमारीला कैरभाच्या साहसाबद्दल कृतज्ञता वाटणें अगदीं स्वाभाविक आहे. आणि आपलें रक्षण केलें ह्या गोष्टीची जाणीव ठेवून त्याच्यावर प्रेम करणें ह्यांत कांहीं वावगें नाहीं. पण खरी गोष्ट अशी आहे कीं राजकुमारी म्हणून ती मरून गेली होती. ब्रह्मराक्षसाच्या हातून सुटल्यानंतर तिचा पुनर्जन्मच झाला होता. ह्या जन्मांत कैरभ तिला प्रथम भेटला आणि तो सुद्धां उपकारकर्त्ता म्हणून तिला तो प्रिय वाटला. ह्या वेळीं ती चांगली मोठी झालेली असल्यानें त्यांच्या प्रेमाचें रूप लग्नांत दिसलें."

अशा तऱ्हेनें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ प्रेतासह पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

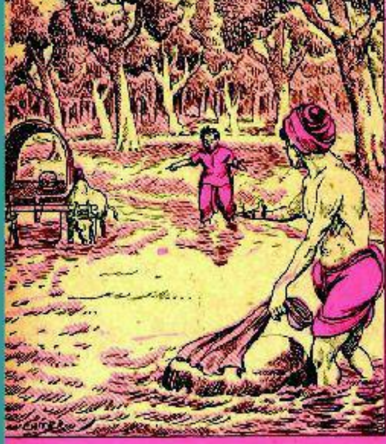
भीमूचे पराक्रम

श्रीपुर जमीनदाराच्या गांवापासून सुमारें दहा मैलावर होतें. नवरात्रीमध्यें तेथील देवीच्या देवळांतील एका दिवसाची पूजा जमीनदाराकडे असे. ती पूजा करण्यासाठीं जमीनदार स्वतः कधींच जात नसे. तो पुजेचें सर्व सामान कारकुनाहातीं पाठवून देत असे. ह्या वर्षीं ही कामगिरी जमीनदारानें आपल्या जावयावर सोंपविली. तो म्हणाला–"भीमराव, आज तुम्हीं आमच्या वतीनें श्रीपुरीं जाऊन देवीची पूजा करून या. पुजेचें साहित्य सर्व गाडींत घालून घेऊन जा. गाडीवान राहीलच तुमच्याबरोबर वाट दाखवायला. संध्याकाळ पर्यंत परत या."

सासऱ्याची आज्ञा शिरसावंद्य मानून भीमराव जाण्याच्या तयारीला लागले. गंध, फूलें, अक्षता, फळें, नारळ प्रसादासाठीं कांहीं नैवेद्य, कापूर, उदबत्ती, वगैरे सर्व सामान जमवून भीमरावांनीं गाडीवानाला हांक मारली. तो तयारच होता. गाडींत सामान भरलें. दोघेहि गाडींत बसले आणि गाडी चालूं झाली.

एक मैलभर गेल्यावर गाडीवान म्हणाला–"क्षणभर थांबा. मी माझ्या घरीं जाऊन नारळ उदबत्ती घेऊन येतों. येथें जवळच आहे माझें घर." असें सांगून गाडी थांबवून तो उतरून गेला.

'आत्तां येतों म्हणाला आहे. येईलच इतक्यांत. तों पर्यंत गाडी हळूं हळूं चालवावी' असा विचार करून भीमरावांनीं दोरी हातांत घेतली. त्यानें ह्या पूर्वीं कधीं सुद्धां गाडी चालविली नव्हती व त्याला

त्याची कांहीं माहिती पण नव्हती. त्यानें बैलांना चाबूक लगावला. पाठीवर चाबूक बसतांच बैल जोरजोरानें पळूं लागले. भीम त्यांना तोंडानें हळूं चाला हळूं चाला म्हणून सांगत होता, तरी बैल त्याचें ऐकेनात. म्हणून त्यानें त्यांना जोरानें मारलें. त्या बरोबर ते अधिकच जोरानें धांवूं लागले. जों जों ते जोरानें जात तों तों तो त्यांना जास्त मारी. शेवटीं ते पळत सुटले. जसजसे ते पळूं लागले तसतसा भीमूचा राग वाढत गेला.

भीमूला श्रीपुरचा रस्ता माहीत नव्हता. बैल आपले सरळ रस्त्यानें चालले होते. गाडी चालवितां चालवितां भीमूच्या हातांतील एक दोरी सैल सुटली त्या बरोबर बैल त्यांच्या संवयीच्या इशाऱ्याप्रमाणें वळले आणि गाडी एका कालव्यांत शिरली.

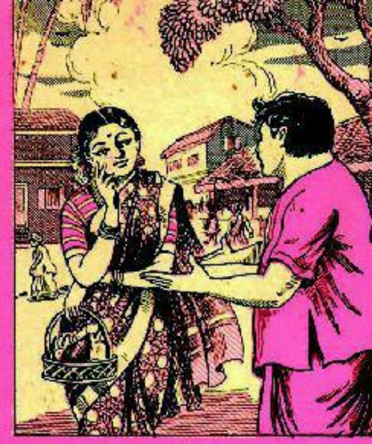
जरा वरच्या बाजूला एक धोबी कपडे धुवीत होता. गाडी मार्ग सोडून जात असलेली पाहून तो धांवत धांवत गाडी जवळ आला आणि भीमूला म्हणाला—"मुद्दाम कशाला गाडी कालव्यांत घातलीत ?"

"मुद्दाम ! म्हणजे दिसत नाहीं ? बैल पाणी पिताहेत ते ? त्यांना तहान लागली म्हणून आणले इकडे." तेवढ्यांत बैल पाणी प्याले व भीमू त्यांना हाकून कालव्याच्या बाहेर आणूं लागला. पण त्याला ते न जमल्यानें शेवटीं धोब्याच्या मदतीनेंच गाडी वर काढली. मग त्यालाच भीमूनें श्रीपुरचा रस्ता विचारला. तो म्हणाला "श्रीपुरचा रस्ता अगदीं उलट दिशेला आहे. असेंच उलटे जाऊन मोठ्या रस्त्याला लागल्यावर उजव्या बाजूस वळा आणि मग नाकासमोर जा, म्हणजे थेट श्रीपुरला पोहोंचाल." "नाकासमोर ? कोणाच्या नाकासमोर आणि कोणी नाहींच भेटेल वाटेत तर ?" "कोणाच्या म्हणजे बैलाच्या. बैलांच्या अगदीं नाका समोर जा श्रीपुर लागेल" धोबी म्हणाला.

भीमूनें चाबूक मारला आणि बैलांना हाकले. रस्त्याला लागल्यावर भीमूनें बैलांना ठीक नाकासमोर जाण्यास सांगितलें. पुढें गाडीच्या हेलकाव्या मुळेंत्याचा जरा डोळा लागला. बैल आपले कोणी हांकत नाहींत असे पाहिल्यावर सरळ घराच्या वाटेला लागले.

संध्याकाळीं महालक्ष्मी गांवांतील देवीच्या पुजेस चालली असतां गाडी येत असतांना तिनें पाहिलें. तिला वाटलें पूजा आटपून भीमू परत आला आहे. पण जवळ येऊन पाहाते तों भीमराव घोरत आहेत व सर्व पुजेचें सामान जसेंच्या तसेंच असलेलें दिसलें. तिनें बैलांना धरून गाडी थांबविली. भीमूला उठविलें आणि विचारलें कीं पूजा आटोपून गाडी परत आली आहे का नुसतीच ? खडबडून जागा होत भीमू म्हणाला—"काय आलें का श्रीपुर ?"

पण आपल्या बायकोला समोर पाहून त्याला थोडें आश्चर्य वाटलें. स्वप्न तरी

आहे किंवा भुताटकी तरी आहे. त्यानें घडलेला सर्व प्रकार तिला सांगितला. तें सर्व ऐकून घेऊन महालक्ष्मी म्हणाली—"ठीक आहे. आज आपण इथल्याच देवीच्या देवळांत जाऊन येऊं. उद्यां मी सुद्धां येईन श्रीपुरला.

तीं दोघं पूजा करून प्रसाद घेऊन परत आलीं. जमीनदार संध्याकाळीं गांवाहून परत आल्यावर लक्ष्मीनें आणलेला प्रसाद त्याला दिला व आपल्या पित्याला म्हणाली—"सकाळीं गाडीवान अर्ध्या वाटेंतच गाडी सोडून निघून गेला."

"मग काय जांवई स्वतःच गाडी हाकून गेले श्रीपुरला आणि पूजा करून आले." जमीनदारानें चकित होऊन विचारलें.

तेथें फार मोठा उत्सव होत आहे यंदा. उद्यां आम्हीं दोघें पुन्हां जाणार आहोंत.

इतक्यांत गाडीवान तेथें आला व घाबऱ्या घाबऱ्या कांहीं सांगणार तोंच लक्ष्मीनें गर्जना केली. म्हणाली—"कायरे, ह्यांना गाडींत एकटाच सोडून कोठें निघून गेला होतास? किती वाट पाहिली तुझी ह्यांनीं. शेवटीं स्वतःच गाडी घेऊन जावें लागलें ह्यांना. अशींच कामें असतात झालं तुमचीं."

"असं कां म्हणतां ताईसाहेब. मी उलट पावलींच परत आलों. पण तेवढ्यांतच गाडी कुठें गेली न कळे. तेथें गाडी दिसली नाहीं म्हणून मी चालतच श्रीपुरपर्यंत गेलों. पण तेथें सुद्धां मालक दिसले नाहींत आणि गाडीपण नव्हती." गाडीवान म्हणाला.

"पाठोपाठच गेला असतास तर कां नसती दिसली गाडी. अगोदर उशीर केलास आणि त्यांतून चालत गेलास. मग कशी गांठ पडणार? तूं चालत जाई-पर्यंत हे आले सुद्धां पूजा करून." लक्ष्मी म्हणाली—"आज झालं तें झालं. उद्यां आम्ही दोघंहि श्रीपूरला जाणार आहोंत. म्हणून सकाळींच गाडी जोडून आण."

एवढ्यावरच मिटलें असें मानून गाडीवान मुकाट्यानें निघून गेला.

दुसरे दिवशीं भीमराव व महालक्ष्मी दोघें श्रीपूरला गेलीं. देवीची पूजा केली आणि आनंदानें घरीं परतलीं.

[पुढील महीन्यांत नवा पराक्रम]

मत भेद

दोघे भाऊ धनुष्यबाण घेऊन गांवाच्या बाहेर एका खुल्या जागीं हिंडत असतां त्यांना एक पाणकोंबडा दिसला. दोघांनींहि बाण धनुष्यावर चढवले आणि कोंबड्यावर नेम धरला. तेव्हां मोठा भाऊ म्हणाला—"आपण उकडून खाऊं या का रे."

"छे बोवा! उकडून नको भाजून खाऊं या." धाकट्या भावानें आपलें मत सांगितलें. ह्याच गोष्टीवरून दोघांचा वादविवाद झाला. ते आपलें भांडण घेऊन आजोबांच्याकडे गेले. ते म्हणाले—"अरे अगोदर उकडावी आणि मग भाजावी म्हणजे फार छान लागते."

आजोबांचा सल्ला घेऊन दोघे पुन्हां गांवाबाहेर आले. पण तोंपर्यंत पाणकोंबडी पळून गेली होती.

भ्रम

[स्वामी रामतीर्थ कथा]

एकदां अकबर बिरबलाला म्हणाला—

"कायरे जगांत आंधळे जास्त आहेत कीं डोळस?"

"असा अंदाज कशाला प्रत्यक्षच दाखवितों." असें म्हणत बिरबलानें एक कापड घेतलें आणि तें डोक्याला गुंडाळलें. नंतर दहावीस सैनिकांना रांगेंत उभे राहायला सांगितलें. जवळच असलेल्या माणसाला विचारलें—"माझ्या डोक्यावर काय आहे?"

तो म्हणाला—"मुंडासें." बिरबलानें मुंडासें सोडून खांद्यावर टाकलें व आणखी एकाजवळ जाऊन त्याला विचारलें.

तो म्हणाला—"उपरणें."

नंतर बिरबलानें तेंच कापड आपल्या कमरेभोंवतीं गुंडाळून तिसऱ्या माणसाला विचारलें. तो म्हणाला—"धोतर."

"सर्व आंधळे. अगदीं आंधळे. हें कापड आहे. पण ह्यालाच एकानें मुंडासें म्हटलें, एकानें उपरणें आणि एकानें धोतर." बिरबल अकबराला म्हणाला. बिरबलाचें चातुर्य पूर्ण उत्तर ऐकून अकबर खूश झाला.

गंधर्व राजकन्या

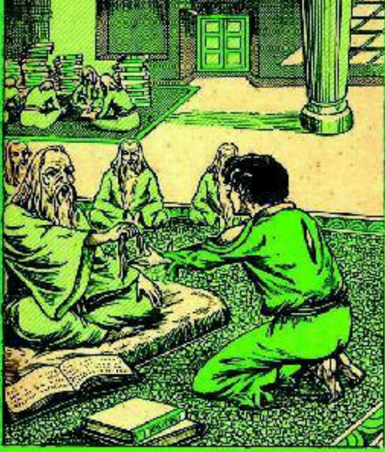
[५]

अब्दुल खुद्दूसनें दिलेल्या निळ्या घोड्यावर बसून हसननें लगाम सोडल्याबरोबर घोडा वायुवेगानें उडूं लागला. लागोपाठ दहा दिवस उडत राहल्यावर घोडा एका काळ्या पर्वताच्या रांगेंत उतरला.

त्या निळ्या घोड्याचें खेंकाळणें ऐकून चारी बाजूंनीं शेंकडों निळे घोडे धांवत आले व हसन बसून आला होता त्या निळ्या घोड्याच्या चोहोंबाजूंनीं घोळका करून उभे राहाले. निळा घोडा त्यांच्या मधून चालत एका गुहेसमोर जाऊन उभा राहिला. हसन घोड्यावरून उतरल्यावर घोडा आंत शिरला.

गुहेच्या बाहेर हसन सुमारें एक तासभर वाट पहात उभा राहिला. एक वृद्ध गुहेंतून बाहेर आला. त्याचा रंग कोळशाहून काळा होता व त्यानें अंगांत काळे कपडे घातले होते. पण त्याची दाढी मात्र स्वच्छ पांढरी होती व कमरेच्या खालपर्यंत लोंबत होती. तोच सुलेमानचा मुलगा अली. खुद्दूसनें सांगितल्याप्रमाणें हसननें अभिवादन केलें आणि अब्दुल खुद्दूसनें दिलेलें पत्र दिलें. अली तें पत्र घेऊन गुहेंत गेला.

बराच वेळ झाला तरी तो म्हातारा बाहेर आला नाहीं. हसन निराश होऊन काय करावें या विचारांत असतां सुदैवानें तो म्हातारा बाहेर आला आणि त्यानें हसनला आंत येण्यास इंगित केलें. तो हसनला आपल्या बरोबर आंत घेऊन गेला. तें एक मोठें दालन होतें. आंत जमिनीवर

गालिचे अंथरलेले होते. एका कोपऱ्यांत चार विद्वान ग्रंथ-वाचनांत गर्क होते. त्यांच्या शेजारीं पुस्तकांचे ढीग पडले होते. दालनाच्या मध्यभागीं गालिच्यावर कांहीं शिष्य बसले होते. हसन बरोबर अलीनें आंत पाऊल टाकल्याबरोबर सर्व उभे राहाले. अली गादीवर बसल्यानंतर सर्व आपापल्या जागीं बसले. हसननें आपली करुणकथा वर्णन करून सांगितली. ती ऐकून त्याला शक्य होईल तितकी मदत करावी असेंच सर्वांचें मत पडलें. तें ऐकून म्हातारा अली म्हणाला–"तें सर्व ठीक आहे. परंतु "वाक वाक" द्वीपांत जाणें म्हणजे थट्टा नव्हे. वाक वाक द्वीपाच्या रक्षणार्थ शूर तरुणींचें एक मोठें सैन्य आहे. त्यांची नजर चुकवून बेटांत प्रवेश मिळणें अशक्य आहे. मग हा बेटांत जाऊन आपल्या बायकोला कसा ओळखणार आणि तिला व आपल्या मुलांना घेऊन कसा काय परत येणार?"

तें ऐकून हसननें म्हाताऱ्याचे पाय धरले आणि म्हणाला–"पुत्रदान आणि पत्नी-दान मागायला मी तुमच्याकडे आलों आहे. होकार मिळेपर्यंत पाय सोडणार नाहीं."

म्हातारा म्हणाला–"वेड्या! जिवावर उदार होऊन स्वतः मृत्यूचें आव्हान करणारा तुझ्यासारखा वेडा मी पाहिला नाहीं. तरी मी माझ्याकडून होईल तेवढी मदत करायला तयार आहें." असें सांगून म्हाताऱ्यानें आपल्या दाढींतले चार केस उपटून हसनला दिले आणि म्हणाला–"संकटांतून स्वतःची सुटका करून घेणें हें सर्वांत अधिक महत्वाचें आहे. तुझ्यावर कधीं प्राणांतिक संकट ओढवलें तर तूं यांतील एक केस पेटव. मी तुझ्या मदतीला धांवून येईन." नंतर त्यानें वर पाहून एकदां टाळी वाजवली. लगेच एक भूत समोर उभें राहालें. तो म्हातारा हसनला म्हणाला–"याच्या खांद्यावर बसून हा नेईल तिकडे जा. हा तुला कर्पूर द्वीपांत सोडून देईल. पुढली वाट तूं स्वतःच शोधून काढ. कर्पूर द्वीपाच्या पुढें तुला वाक वाक द्वीपाचा किनारा दिसेल. पुढें अल्ला मालक आहे."

हसननें त्या उदार म्हाताऱ्याला व त्याच्या शिष्यांना आदर पूर्वक नमस्कार केला व त्यांचा निरोप घेऊन भुताच्या खांद्यावर बसून कर्पूर द्वीपाला निघाला. भुतानें त्याला कर्पूर द्वीपावर पोंचविलें आणि तें निघून गेलें.

चकचकणाऱ्या त्या कर्पूर द्वीपांत हसन चालूं लागला. कापुराचा वास सुटला होता. थोडें अंतर चालून गेल्यावर त्याला दूर तंबूसारखें कांहीं तरी दिसलें. गवत उगवलेलें होतें. तो गवतांतून वाट काढीत जात असतां ठेंच लागून खालीं पडला.

हसनला ठेंच लागली तें एका महाकाय राक्षसाचें बोट होतें. त्याला तंबू वाटला तो त्या राक्षसाचा कान होता. तो राक्षस गवतांत घोरत पडला होता. पण हसनच्या पायाचा धक्का लागतांच तो ताडकन उभा

राहाला. हसनला त्यानें कबूतराला किंवा पोपटाला पकडावें असें धरलें.

हसन मोठमोठ्यानें ओरडूं लागला–"मेलों! मेलों! वांचवा!"

त्या राक्षसाला हसनचें ओरडणें कोकिळे-च्या गोड आवाजासारखें वाटलें. हा एक विचित्र पक्षी आपल्या राजाला नजर करावा असा विचार करून तो हसनला घेऊन राजाकडे गेला. राजानें आपल्या मुलीला पाळायला म्हणून तो पक्षी दिला. तिनें त्याला एका पिंजऱ्यांत ठेवून दिलें आणि त्याला पक्ष्या-सारखें खायला प्यायला घालूं लागली.

हसनला या संकटांतून कशी सुटका मिळणार हें कळेना. त्याच वेळीं त्याला म्हाताऱ्यानें दिलेल्या केसांची आठवण झाली. राजकुमारी त्याला रोज बाहेर वऱ्हांड्यांत नेऊन ठेवी व त्याला बोलायला शिकविण्याचा प्रयत्न करी. तो पिंजऱ्याचें दार उघडें पाहून बाहेर निसटला व म्हाताऱ्यानें दिलेला केस त्यानें पेटवला.

लगेच हजर होऊन म्हाताऱ्यानें विचारलें—"कां आठवण काढलीस?"

"मला या बेटावरून आणखी कोठें-तरी पोंचतें करा. आणखी एक दिवस या बेटावर रहावें लागलें तर मला मरण येईल." हसन म्हणाला.

"अरे, हें तर कांहींच नाहीं. येथें तूं मला मदतीला बोलवूं तरी शकलास. पण वाक वाक द्वीपावर मला प्रवेश देखील नाहीं. म्हातारा म्हणाला.

"मरण नशिबीं लिहिलें असेल तर तें चुकणार आहे का? प्रयत्न करणें माझें काम आहे. बायको व मुलें यांना भेटल्या-शिवाय मला विश्रांति नाहीं. मला आतां-पर्यंत मदत केलीत तशी पुढें पण करा." हसन म्हणाला.

तें ऐकून म्हाताऱ्यानें हसनचा हात आपल्या हातांत घेऊन त्याला एकदां डोळे मिटायला सांगितलें. हसननें डोळे मिटल्या-बरोबर म्हाताऱ्यानें हात सोडला.

हसननें डोळे उघडून पाहिलें तेव्हां तो समुद्रकिनाऱ्यावर उभा होता. म्हातारा अदृश्य झाला होता. तो ज्या वाळूंत उभा होता ती वाळू हिऱ्या माणकांचा चुरा होती. त्याला दुरून समुद्राकाठच्या डोंगरावरून कांहीं पक्षी "वाक वाक" असे, ओरडत येत असलेले दिसले. त्यावरून आपण 'वाक वाक' द्वीपांत येऊन पोहोंचलों आहों याची त्याला खात्री पटली. हे पक्षी आप-ल्याला उचलून समुद्रांत तर नाहीं टाकणार? तितक्यांत त्याला एक झोंपडी दिसली. तो आंत शिरून बसला.

पण धरणीकंप झाल्यासारखें त्याला वाटलें. धुळीचे लोट आकाशांत उठतात तसे वाफेचे लोट आकाशांत उठले. ते ढग होते. त्या ढगांतून वीज चमकावी तसे भाले व तलवारी चमकत असलेल्या त्याला दिसल्या. त्यानें ऐकल्याप्रमाणें शूर तरुणींचें सैन्य तें हेंच कीं काय अशी एक शंका त्याच्या मनांत येऊन गेली.

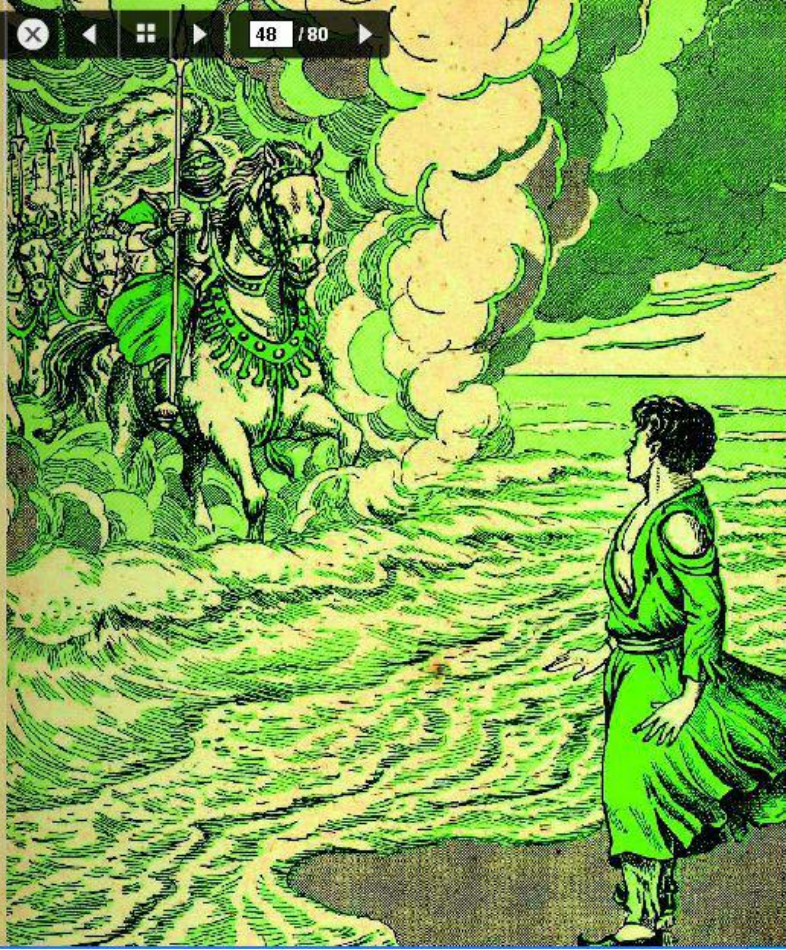

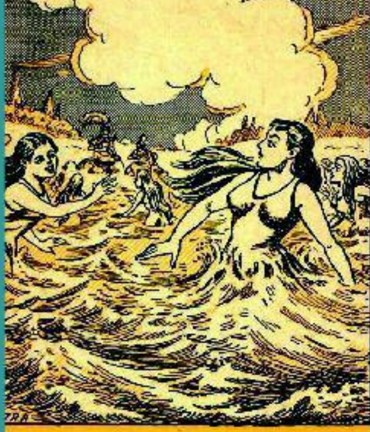
खरोखरच तें तरुणींचें सैन्य होतें व घोड्यावर बसून तो ज्या झोंपडींत बसला होता तिकडे येत होतें. त्यांच्या हातांतून निसटून जाणें हसनला शक्यच नव्हतें. तो निमूटपणें डोळे मिटून उभा राहिला.

सैन्याची प्रमुख नेत्री घोड्यावरून उतरून हसन उभा होता तेथें आली. हसननें डोळे उघडून पाहिलें. पण तिचें तोंड हनुवटीजवळ कपड्याखालीं झांकलेलें असल्या कारणानें त्याला तिच्या मुखाकृतीची पुरी पुरी कल्पना होऊं शकली नाहीं. ती कांहीं बोलणार त्या पूर्वींच हसननें नमस्कार केला आणि म्हणाला— "देवी! तूं कोण आहेस हें मला माहीत नाहीं. माझ्या भाग्यानें माझ्या विरुद्ध पाठ फिरवली व मी या द्वीपावर येऊन पोंचलों. मी आपल्या पत्नीच्या व मुलांच्या शोधार्थ आलों आहें. मला अभयदान दे."

तिनें आपल्या तोंडावरचें आवरण बाजूला सारलें. तिचें भयंकर रूप पाहून हसन बेशुद्धच पडणार होता. पण घट्ट डोळे मिटून त्यानें स्वत:ला कसें बसें सावरून घेतलें. त्या बेटावर एकाहून एक सुंदर तरुणींचें सैन्य आहे हें त्यानें ऐकलें होतें. त्यांची नेत्री म्हणून जी पुढें आली ती भयंकर कुरूप होती व त्यांत म्हातारी होती.

तिला वाटलें की हसननें नम्रपणानें डोळे मिटले असावेत. ती जवळ येऊन त्याला धीर देत म्हणाली—"तुला भिण्याचें कारण नाहीं. मी तुझें रक्षण करीन व माझ्याकडून होईल तितकी मदत पण करीन. पण तुला या बेटावर कोणी पाहिलें तर अनर्थ होईल. म्हणून मी तुला तरुण स्त्री-सैनिकेचा वेष देतें. तो घालून तूं फिरलास म्हणजे तुला भीति राहणार नाहीं."

तिनें वस्त्रें कवच, शिरस्त्राण वगैरे आणून दिल्यावर हसननें ते कपडे अंगांत घातले. तो खरोखरच स्त्री-सैनिकेसारखा दिसूं लागला. नंतर हसननें आपली सर्व करुण कथा तिला सांगितली. तिनें त्याला त्याच्या बायकोचें व मुलांचीं नांवें विचारलीं. त्याला बायकोचें नांव माहीत नव्हतें. त्यानें ठेवलेलीं मुलांचीं नांवें त्यानें सांगितलीं. पण वाकवाक द्वीपावर त्यांचीं नांवें काय होतीं हें त्याला माहीत नव्हतें.

हसनचा तो निष्कपट व्यवहार पाहून त्या म्हातारीच्या मनांत जणुंकांहीं मातृप्रेम जागृत झालें. ती हसनला म्हणाली—“मी तुला आपल्या मुलांप्रमाणें समजून तुझ्या-साठीं जें कांहीं करणें आवश्यक वाटेल तें सर्व करीन. तुझी बायको या तरुणींच्या सैन्यांतच एखादी असेल. उद्यां त्या सर्व समुद्रस्नानाला येतील त्या वेळीं तूं त्यांच्या पैकीं तुझी बायको कोण हें ओळख!”

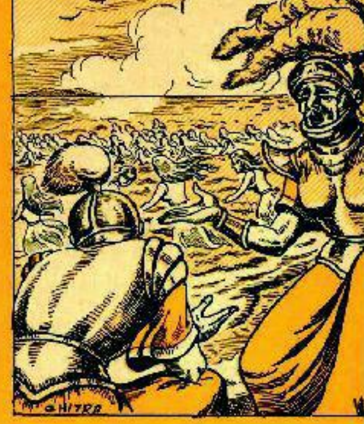
हसननें वेष पालटलाच होता. तो म्हातारीच्या बरोबर किनाऱ्यावर उभा राहून स्नानाला येणाऱ्या प्रत्येक स्त्री-सैनिकेला पहात होता. पण त्यांपैकीं एक देखील त्याची बायको नव्हती. हसननें ती गोष्ट म्हातारीला सांगितल्यावर ती चकित होऊन म्हणाली—“तरमग आतां उरल्या गंधर्व राजाच्या सात कन्या! त्यांच्या पैकीं कोणी असेल आणि तें खरें असेल तर मात्र तुला व मला दोघांनाहि निराश व्हावें लागेल. कारण तो प्रयत्न बायकोला शोधण्याऐवजीं स्वतःच्या मृत्यूला हुडकून काढण्या सारखा होणार आहे.”

“मला आपला पुत्र मानून आतां असें निराश करणार का? हीं सात बेटें रक्षण करण्याची जबाबदारी तुझ्यावर असतां तुला अशक्य काय आहे?” हसन म्हणाला.

“या सात बेटांचें रक्षण करणाऱ्या स्त्रियांच्या सैन्यावर माझा अधिकार आहे. त्यांच्यापैकीं तूं पाहिजे तिची निवड कर. मी तिच्याशीं तुझें लग्न करून देईन. पण तें न करतां आणखी कांहीं करावें असा तुझा विचार असेल तर तुझ्या व माझ्या दोघां-च्या जिवाला धोका आहे, एवढें लक्षांत ठेव!” म्हातारी म्हणाली.

हसन हताश होऊन लहान मुलासारखा रडूं लागला. तें पाहून म्हातारीचें हृदय कळवळून आलें व ती म्हणाली—“तुझें म्हणणें तरी काय? तुला या बेटावर मी मोकळेपणें वावरूं दिलें या एका अपराधा बद्दल माझी मान उडवली जाईल. मी तुला पाहिजे तेवढें धन देतें. तुला पाहिजे त्या तरुणीशीं तुझें लग्न करून देतें. तूं स्वदेशीं जाऊन सुखानें रहा.”

“तूं मला आपला पुत्र मानून स्वतःकडे मातृत्व घेतलें आहेस. तेव्हां थोडें साहस करून मी बोलतों आहें याबद्दल क्षमा कर. मी तळहातावर स्वतःचा जीव घेऊन सर्व संकटांना तोंड देण्याचें ठरवून येथवर आलों. आतांपर्यंत माझ्या नशिबानें मला हात दिला. पुढें देखील मला निश्चित-

पणें यश मिळेल असा माझा विश्वास आहे.”

म्हातारी जास्त वाद घालण्यांत अर्थ नाहीं असें ठरवून म्हणाली—“गंधर्व राजा-च्या सात राजकन्यांचीं हीं सात बेटें आहेत एकेक बेटावर एकेक राहाते. सर्वांत मोठी ज्या बेटावर राहाते त्याच बेटावर आपण आतां उभे आहों. तिचें नांव नूरुलऊदा असें आहे. तिच्याजवळ मी सर्व कांहीं प्रथम निवेदन करून तिची मर्जी संपादन करून येतें.” असें सांगून म्हातारी निघून गेली.

नूरुल्लउद्दानें म्हातारीला पाहतांच विचारलें–"आजी! कांहीं आनंदाची बातमी आणली आहेत का?"

म्हातारी म्हणाली–"युवराणी, बेटा! आज आपल्या बेटावर एक विचित्र गोष्ट घडली आहे. ऐकून तुला इतकें हंसूं येईल कीं काय सांगूं? आपल्या बेटावर एक तरुण आला आहे. तो रडत होता. मी त्याला विचारलें तेव्हां तो म्हणाला त्याच्या दुर्दैवानें त्याला अपरिचित बेटावर आणून सोडलें आहे. म्हणे, त्याची बायको व दोन मुलें वाकवाक द्वीपांत कोठें तरी आहेत. त्यानें आपल्या बायकोचें जें वर्णन केलें तें ऐकून मला आश्चर्य वाटलें. तें तुझें वर्णन आहे कीं तुझ्या बहिणींपैकीं एकीचें हें नाहीं मला माहीत. तो आहे मनुष्य, पण त्याचें सौंदर्य देव व गंधर्व दोघांना लजाविणारें आहे यांत शंका नाहीं."

तें ऐकून नूरुल्लउद्दाला भयंकर राग आला. म्हणाली–"आपल्या या द्वीपावर माणसाला पाऊल ठेवायला तूं परवानगी कशी दिलीस? तुझी चामडी लोळवितें पहा. पण त्यापूर्वीं मी त्या तरुणाला एकदां पाहणार आहें. जा घेऊन ये त्याला."

म्हातारी येऊन हसनला म्हणाली–"चल बाबा! मृत्यूचें बोलावणें तुला व मला दोघांना आलें आहे! युवराणी तुला एकदां पाहणार आहे!"

हसन चकित होऊन म्हातारीबरोबर निघाला. दोघे युवराणीच्या महालांत पोंचले त्यावेळीं युवराणीनें तोंडावर हलकेंसें आवरण घेतलें होतें. हसननें तिला नमस्कार केला व तिच्या प्रशंसेखातर दोन एक कविता म्हणून दाखविल्या. युवराणीनें म्हातारीकडे सार्थक वळून पाहिलें. तें इंगित समजून म्हातारी हसनला म्हणाली–"तुझ्या बायकोचें व मुलांचें नांव काय? युवराणी विचारीत आहेत!"

हसन युवराणीकडे वळून म्हणाला–"महाराणी! मी एक दुर्दैवी तरुण आहें. माझें नांव हसन. मी इराक देशांतील बसरा शहराचा रहिवाशी आहें. बायकोचें नांव मला माहीत नाहीं. मुलांचीं नांवें नासिर व मन्सूर अशीं आम्ही ठेवली होतीं."

बायको कां सोडून निघून गेली हें विचारतां तो म्हणाला–"ती स्वच्छेनें गेली नाहीं. खलीफांच्या महालांत पक्ष्यांचा पोशाख घालून ती उडून गेली. पण जातांना

माझ्या आईला ती एवढें सांगून गेली कीं मी तिला भेटावयाचें झाल्यास वाक वाक वेटावर भेट होईल. या वरून मी येऊन भेटावें अशी तिची इच्छा होती."

तें ऐकून नूरूलऊदा म्हणाली-" तिनें मी कोठें जातें आहे हें सांगितलें यावरून तिचें तुझ्यावर प्रेम नव्हतें असें वाटत नाहीं. पण प्रेम होतें तर ती तुला सोडून तरी कशी काय गेली?"

हसन म्हणाला-" तें आतां मी काय सांगूं? तिचें माझ्यावर किती प्रेम होतें याचीं प्रमाणें अनेक आहेत. पण खरी गोष्ट अशी कीं पक्ष्यांचा तो पोशाख घालून उडण्याचा मोह ती आवरूं शकली नाहीं. तें कांहीं असो, तुमच्या मदतीशिवाय माझी व माझ्या बायकोची भेट होणें शक्य नाहीं."

म्हातारी थोडें साहस करून म्हणाली- "युवराणी, मी तुला अंगाखांद्यावर खेळवून लहानाचें मोठें केलें आहे. मी सांगतें तेवढें ऐक! या गरीब तरुणाला क्षमा कर. हा आपला एक पाहुणा आहे. आणखी एक गोष्ट. ह्यानें थोड्या वेळापूर्वीं जी कविता म्हणून दाखविली त्यावरून तो आशुकवि पण दिसतो. तूं तोंडावरून आवरण बाजूला सारलेंस तर हा उत्तम कविता म्हणून दाखवील."

नूरूलऊदाच्या मनांत उत्सुकता उत्पन्न झाली. तिनें तोंडावरील आवरण बाजूला-सारलें. हसन तिचें तें अप्रतिम सौंदर्य पाहून कीं आणखी कांहीं कारण झालें म्हणून जोरानें ओरडला आणि जमिनीवर बेशुद्ध होऊन पडला.

[पुढल्या अंकांत संपूर्ण]

चहाडखोर नारळ

शेजारीं एक खट्याळ मुलगा रहात असे. तो शेजारच्या मुलांच्या कागाळ्या त्यांच्या आईवडिलांना सांगून मुलांना मार बसला कीं खदखदां हंसे. ही गोष्ट आजोबांना नातवंडांनीं येऊन सांगितली. ती ऐकून आजोबांना राग आला. म्हणाले-

"मुलांनीं किती दंगामस्ती केली तरी मी एक चकार शब्द बोलणार नाहीं. पण त्यांनीं चहाडी केलेली मला नाहीं खपणार."

"आजोबा तुम्हांला सुद्धां राग येतो का हो?" मुलांनीं थट्टेत विचारलें.

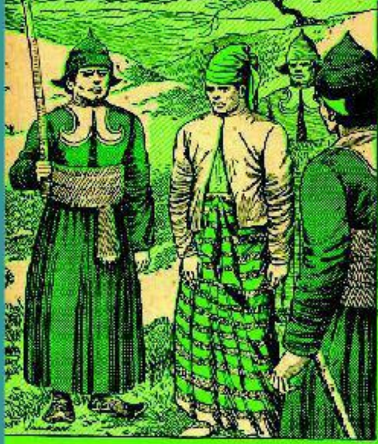
"राग कां नाहीं येणार? मुलाचे पाय पाळण्यांत दिसतात? ही चहाडखोरपणाची संवय एकदां लागली कीं मनुष्य मेला तरी ती संवय जात नाहीं. मी मागें तुम्हांला चहाडखोर नारळाची गोष्ट सांगितली होती. ती आठवते ना?" आजोबांनीं विचारलें.

"नारळाची गोष्ट! कधीं नाहीं सांगि-तलीत आजोबा! चहाडखोर आणि त्याचा नारळाशीं काय संबंध?" मुलांनीं "गोष्ट, गोष्ट!" म्हणून एकच गल्का केला.

आजोबांचा राग थोडा उतरल्यासारखें वाटलें. दोन्ही नाकपुड्यांत तपकीर कोंबींत ते आरामखुर्चीवर बसले व म्हणाले- "ऐका हं!" आणि गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

फार प्राचीन काळीं एक होडकें येऊन ब्रह्मदेशाच्या किनाऱ्याला लागलें. त्या होडक्यांत दोन पुरुष व एक बाई होती. त्यांना धरून शिपायांनीं आपल्या राजासमोर हजर केलें. राजानें त्यांना विचारलें-

सौ. रमाबाई सोमण

"कोण तुम्ही ? आणि माझ्या देशांत कां आलांत ?"

ते म्हणाले–"आम्ही गुन्हा केला म्हणून आमच्या राजानें आम्हांला शिक्षा म्हणून एका होडक्यांत बसवून समुद्रांत सोडून दिलें."

काय गुन्हा केलात म्हणून विचारतां त्यांतला एकजण म्हणाला–"मी चोरी केली होती." स्त्री म्हणाली–"मी मंत्रतंत्र करून लोकांना त्रास देत असें." तिसरा म्हणाला–"मी चहाडी सांगून लोकांत भांडणें लावीत असें."

तें ऐकून ब्रह्मदेशाच्या राजानें चोरी करणाऱ्याला एक घर रहायला दिलें व एक हजार रुपये कामधंदा करायला देत म्हणाला– "तूं गरिबीमुळें चोरी केली होतीस. तुझी गरीबी दूर करण्यासाठीं मी तुला एक घर व एक हजार रुपये देत आहें. पुन्हां चोरी करूं नकोस."

राजानें मंत्रतंत्र करणाऱ्या त्या स्त्रीला पण एक घर व हजार रुपये दिले व म्हणाला– "तूं देखील गरीबीमुळें हा धंदा करीत आलीस. पण आतां मी तुझी गरीबी दूर केली आहे. उगाच कोणाला त्रास देऊं नकोस."

नंतर राजानें चहाडखोराला बोलावून शिक्षा सांगितली कीं याचा शिरच्छेद करावा. म्हणाला–"चहाडखोरी ही त्याला जन्मापासून लागलेली वाईट संवय आहे. श्रीमंत असो कीं गरीब ही संवय मोडणें शक्य नाहीं. म्हणून मुळांतच याचा कांटा दूर केला पाहिजे." शिपायांनीं त्याला वध्यस्थानीं घेऊन जाऊन त्याचा शिरच्छेद केला.

परंतु दुसऱ्या दिवशीं राज्याचा एक अधिकारी त्या वाटेनें जात असतां त्या चहाडखोराचें डोकें पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें. तें डोकें जमिनीवर गणंगळत जात होतें. तें अधिकाऱ्याला म्हणालें–"आपल्या राजाला एकदां बोलावून घेऊन ये. त्यानें येऊन साष्टांग नमस्कार करून माझी माफी मागितली नाहीं तर मी येऊन त्याचें डोकें उडवीन."

अधिकारी भिऊन घाबरून राजाकडे धांवत गेला व त्यानें जें पाहिलें व ऐकलें, राजाला जाऊन सांगितलें. पण राजाला तें सर्व खोटें वाटलें. याशिवाय त्या अधिकाऱ्याचा त्याला राग पण आला.

अधिकारी म्हणाला–"महाराज, माझ्या बोलण्यावर आपला विश्वास बसत नसेल तर आपण पाहिजे त्याला पाठवून शहानिशा करून घ्यावी."

राजानें त्याप्रमाणें आपल्या त्या अधिकाऱ्याबरोबर आणखी एका अधिकाऱ्याला पाठविलें. दोघे अधिकारी आले तेव्हां तें डोकें म्हणालें–"तुझें कारस्थान मला कळलें आहे. राजा स्वतः आला तर मी तें त्याला सांगेन." ती गोष्ट दुसऱ्या अधिकाऱ्यानें जाऊन राजाला सांगितली. राजाला इतका राग आला कीं राजानें त्या अधिकाऱ्याच्या अपराधाबद्दल त्याचा शिरच्छेद करण्यास हुकूम सोडला. त्या निरपराध अधिकाऱ्याचा

चहाडखोराच्या खोटें बोलण्यामुळें विनाकरण शिरच्छेद झाला.

चहाडखोर मेला तरी त्याची संवय मेली नव्हती. पुढें कांहीं दिवसांनीं वस्तुस्थिति कळल्यावर राजाला फार वाईट वाटलें. म्हणून राजानें त्या चहाडखोराचें डोकें पुरून टाकायला सांगितलें. म्हणाला—"मेला तरी त्याची संवय मेली नाहीं ! पुढें आणखी काय अनर्थ घडेल, कोणास ठाऊक ?"

चहाडखोराचें डोकें त्याप्रमाणें पुरून टाकण्यांत आलें. दुसऱ्या दिवशीं तेथें एक विचित्र झाड उगवलें. तें नारळाचें झाड होतें. तोंपर्यंत ब्रह्मदेशांत नारळाचें झाड नव्हतें. म्हणून तें झाड कसें असतें हें त्या देशांतील लोकांना माहीत नव्हतें. म्हणून त्यांनीं त्या झाडाचें नांव "गोवबिन" असें ठेवलें. "गोवबिन" याचा अर्थ चहाडखोर झाड असा होतो. हळूहळू बदलत जाऊन पुढें त्याला गोनबिन म्हणूं लागले.

येथवर गोष्ट सांगून आजोबा म्हणाले—नारळ फोडतांना आपण फोडण्यापूर्वी त्याची शेंडी कां काढीत नाहीं तें माहीत आहे का ? कारण शेंडीच्या आंत दोन डोळे व एक तोंड असतें. शेंडी काढून फेंकून दिली तर नारळ आपसांत भांडण लावील. म्हणून फोडण्यापूर्वी शेंडी काढूं नये !"

लगेच छोटू ओरडला—"खोटें, खोटें ! शेंडी धरून नारळ फोडायला सोपें जातें. म्हणून शेंडी नाहीं काढीत."

"मोठा आला आहे शहाणा, सांगायला !" असें म्हणत आजोबा मिस्किलपणानें हंसूं लागले. "चहाडखोर नारळ !" "चहाडखोर नारळ !" असें ओरडत मुलें तेथून निघून गेलीं.

किष्किंधाकांड

"सुग्रीवा, तुला माझा राग येणें अगदीं साहजिक आहे. पण तुम्हीं दोघे अगदीं सारखे दिसत होतां. तुमच्या हालचाली इतक्या सारख्या होत्या कीं त्यांतील तूं कोण व वाली कोण हें मला कळलेंच नाहीं. तूं जर कांहीं खूण ठेवून द्वंद्व युद्धाला गेलास तर मी ओळखूं शकेन. मग वालीला बाण मारणें सोपें जाईल. तूं पुन्हां जा. मी तुला वचन दिल्याप्रमाणें खात्रीनें त्याचा वध करीन." रामानें सुग्रीवाची समजूत घातली.

रामाचा संकेत होतांच लक्ष्मण उठला व 'गजपुष्पी' नांवाच्या वेलीचीं फुलें घेऊन आला. त्यांची एक सुंदर माळ करून ती त्यानें सुग्रीवाच्या गळ्यांत घातली आणि पुन्हां ते सर्व जण किष्किंधानगरीकडे निघाले.

ह्या वेळीं त्यांच्या बरोबर नल व नील सुद्धां होते. मार्ग चालत असतां श्रीरामाला एके ठिकाणीं दाट झाडी दिसली. सुग्रीव म्हणाला—"सप्त जन म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या सात ऋषींनीं घोर तपश्चर्या केली, त्यांचा हा आश्रम. त्यांनीं पाण्यांत शीर्षासन करून आणि वायु सेवन करून योगसाधना केली आणि शेवटीं सशरीर स्वर्गास गेले. अहो ! या आश्रमांत माणूस तर राहूं द्याच पशुपक्षी

सुद्धां जाऊं शकत नाहींत. कोणी गेलाच तर तो परत येत नाहीं.

रामलक्ष्मणांनीं मनांमध्यें सप्तजनांचे स्मरण करून वंदन केलें व आपला मार्ग चालूं लागले. पुढें ती सर्व मंडळी किष्किंधेला येऊन पोहोंचली. "वालीला मारण्याचें तूं कबूल केलें होतेंस. तेव्हां आपला शब्द तुला खरा केला पाहिजे." सुग्रीवानें रामाला बजाविलें.

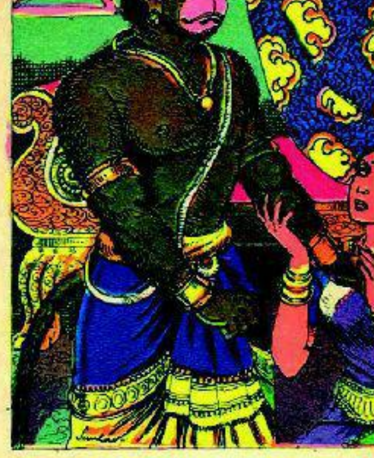
"खुशाल तूं त्याला कुस्तीला आव्हान कर. मी तुझ्या पाठीशीं उभा आहें." रामानें सुग्रीवाला प्रोत्साहन देत म्हटलें.

सुग्रीवानें गर्जना करून वालीला युद्धास बोलाविलें.

सुग्रीवाचें आव्हान वालीनें स्वीकारलें आणि त्याचा पुन्हां एकदां चांगलाच पराभव करून कायमचें प्रायश्चित्त द्यावें असा विचार करून तो लगबगीनें निघाला. परंतु त्याची बायको तारा पुढें आली व त्याला अडवून म्हणाली–"अशा अपरात्रीं कशाला जातां. उद्यां गेलांत तर नाहीं का चालणार? ह्या एका रात्रींतल्या रात्रींत कांहीं कोणाच्या सामर्थ्यांत फरक पडणार नाहीं. मला वाटतें, परवांच एवढा मार खाऊन गेला आणि पुन्हां आज आला आहे तो कांहीं स्वतःच्या एकट्याच्या बळावर नाहीं. कोणाची तरी शक्ति त्याच्या पाठीशीं आहे. ते अयोध्येचे राजकुमार राम लक्ष्मण तर नसतील? त्यांच्याशीं त्यानें मैत्री केलेली आहे. ह्या पूर्वींच त्यांनीं खर, दूषण, विराध, कबंध वगैरेंना नाहीं का मारलें. फार पराक्रमी आहेत दोघे जण. सुग्रीव उगीचच त्यांच्याशीं दोस्ती करणार नाहीं. अशा वेळीं त्याच्याशीं मित्रता वाढविणेंच बरें. म्हणून मी म्हणतें सुग्रीवाला प्रेमानें बोलावून आणून त्याला युवराज करा. तो आपल्या नजरेसमोर किष्किंधेमध्येंच राहील. मग त्याचे मित्र ते आपले देखील मित्र होतील. रामासारख्याची दोस्ती असणें खरोखर फार फायद्याचें आहे."

"तें सर्व खरें आहे तारा! पण सुग्रीवाचा हा शिरजोरपणा मी कसा सहन करूं? आज पर्यंत मी कोणा पुढें मान वांकवली नाहीं ती सुग्रीवाच्या पुढें वांकवूं? तें शक्य नाहीं. तुला रामाची भीति वाटतेसें दिसतें. पण जर मी त्याची कांहीं खोडी काढली नाहीं तर तो उगाच माझ्या विरुद्ध कां शस्त्र धारण करील? आणि सुग्रीव किती झालें तरी, माझा भाऊच आहे. तूं कांहीं काळजी करूं नकोस. आपलें कार्य संपवून मी लवकरच परत येईन." अशा तऱ्हेनें आपल्या स्त्रियांची समजूत घालून वालीनें त्यांना अंतःपुरांत परतवून लावलें.

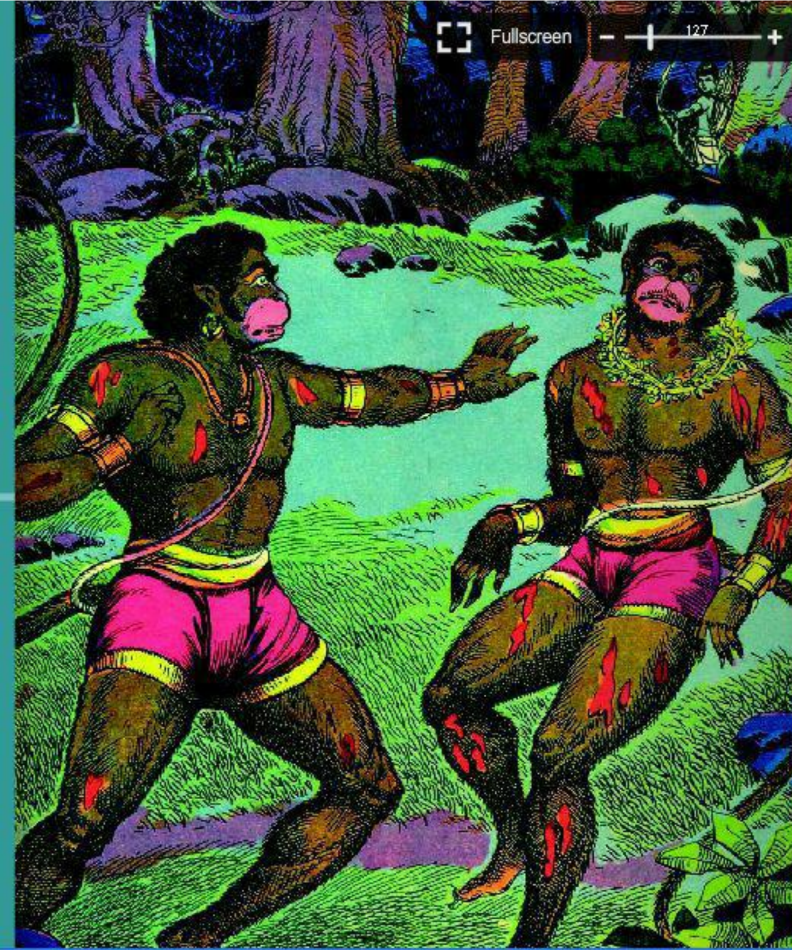
त्यांची पाठ फिरतांच वालीचा दबलेला क्रोध बाहेर पडला. त्यानें उग्र रूप धारण केलें. दंड थोपटले आणि मोठी गर्जना करून सुग्रीवाकडे पाहिलें. तो देखील तयारच होता. "तुला आतां वरचीच वाट दाखवितों." म्हणत वाली एकदम सुग्रिवावर तुटून पडला. दोघांची फार भयंकर कुस्ती झाली. दोघे दमलेलेच होते. हळूं हळूं

कुस्ती सोडून ते झाडें उपटून एकमेकांवर फेंकून मारामारी करूं लागले.

सुग्रीव फार थकल्यानें पाहून रामानें आपल्या भात्यांतुन नागबाण बाहेर काढला आणि धनुष्यावर चढवून, वालीवर नेम धरून सटकन सोडला. रामाचा बाण तो, सुटतांच वालीच्या छातींत जाऊन रुतला व वाली धरणीवर कोसळला. त्याला खालीं पडलेला पाहून राम-लक्ष्मण त्याच्या जवळ गेले.

त्यांना पाहून वाली क्षीण आवाजांत म्हणाला–"तुम्ही महाराज दशरथाचे पुत्र. धर्मानें, न्यायानें वागणारे अशी तुमची

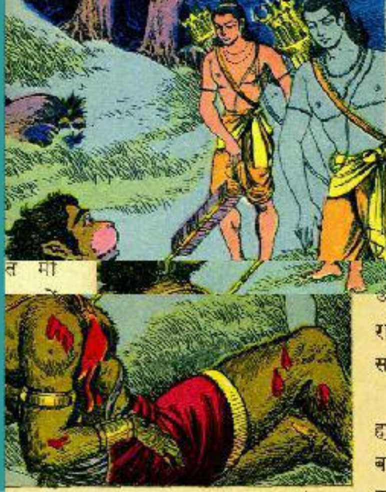

ख्याति. असें असून मी दुसऱ्याशीं युद्ध करीत असतां माझ्यावर बाण सोडणें तुम्हांला शोभतें का? तारानें ही शंका मनांत आणून त्यावेळींच मला 'जाऊं नका' म्हणून अडविलें होतें. पण तुझ्या वंशाची कीर्ति ऐकून मी त्यावर विश्वास केला. मी कांहीं तुझ्या राज्यांत आलों नव्हतों, किंवा मी तुझी कांहीं खोडी काढली नव्हती. तरी सुद्धां तूं मला मारलेंस म्हणजे तुला धर्माचें ज्ञान नाहीं असेंच मी म्हणेन. मला शिकार समजून जरी तूं मारलें असतेंस तरी माझें मांस खाण्यालायक नाहीं. हाडें चघळण्याच्या लायकीची नाहींत किंवा चामडी ही वापरण्याजोगी नाहीं. तूं खरोखर पराक्रमी असतास तर रावणाला आव्हान देऊन त्याच्याशीं युद्ध केलें असतेंस. मला जरी बोलावलें असतेंस तरी मी तुझ्याशीं लढलों असतों. इतकेंच नव्हें तर आत्तां पर्यंत तुला यमाकडे पाठवून दिलें असतें. जर तुझ्या सीतेच्या शोधाचीच गोष्ट होती तर मला सांगावयाचें होतेंस. हां हां म्हणतां शोधूनच काय पण तुझ्यासमोर आणून उभी केली असती. त्यासाठीं एवढें कपट कशाला? आम्ही तर

नांवाचीं वानरेंच पण आम्ही सुद्धां असले कपटी विचार मनांत येऊं येत नाहीं."

"न्यायाची, धर्माची व कर्तव्य कर्माची तुला माहिती नाहीं असें दिसतें. न्यायाची व दंडाची जबाबदारी नेहमीं पृथ्वीपतीवर असते. सध्यां समग्र भूमंडळाचा अधिपति ईक्ष्वाकु वंशज नरश्रेष्ठ दशरथ पुत्र भरत असून आम्ही सर्व क्षत्रिय त्याच्या आज्ञेनें अधर्माचें दमन करीत असतों. तूं वानर, तुला ह्या गोष्टी काय समजणार? तूं आपल्या भावाच्या बायकोला पळवून घेऊन आलास. हें फार मोठें पाप आहे व त्याचें

प्रायःश्चित्त म्हणजे मरण. आणि तुझ्या ह्या पापाचें प्रायःश्चित्त जर तुला मी दिलें नाहीं तर मी कर्तव्यच्युत होईन. ह्या करितां तुला मारण्यांत मी कोणत्याहि तऱ्हेचा अन्याय केलेला नाहीं. बरें, सुग्रीवाशीं जी मी मैत्री केली आहे ती परस्परावलंबी आहे. म्हणजे त्यानें मला माझी बायको शोधण्यास मदत करावी आणि मी त्याला राज्य मिळवून देण्यास मदत करावी. त्यांसाठीं सर्व वानरांच्या समोर मी तुझ्या वधाची प्रतिज्ञा केली आहे. मग तुला मारण्यांत अधर्म तो काय झाला. तूं वानर व वन्य पशु म्हणून तुझी शिकार कशीहि आणि केव्हांहि करण्यास मुळीच हरकत नाहीं. शिकार म्हटली म्हणजे शिकार बेसावध असतांना सुद्धां बाण सोडला तरी चालतो. एकंदर ... कोणत्याहि कारणानें तुला मारण्या... अन्याय केलेला नाहीं." ... अशा प्रकारें रामानें आपली बाजू स्पष्ट करून वालीला सांगितली.

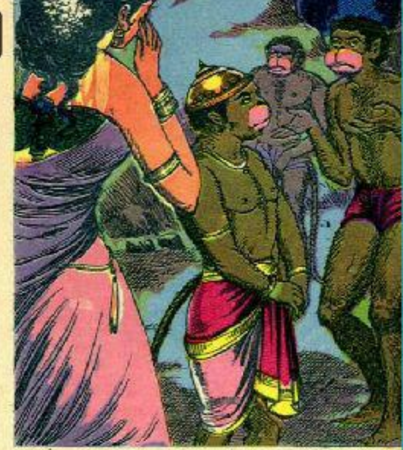
"मी तर आतां मरणारच आहें. तुझ्या हातून मला मरण येत आहे ही सुद्धां गोष्ट बरी आहे त्यासाठीं मला आतां खेद करावयाचा नाहीं. आतां माझें एवढेंच सांगणें आहे कीं माझा मुलगा अंगद आणि पत्नी तारा ह्यांना सुग्रीवाकडून त्रास होणार नाहीं, त्यांचा अपमान होणार नाहीं, ह्याची काळजी घे." अशा प्रकारें तो रामाला विनंति करीत असता त्याला मूर्छा आली व तो भूमीवर निपचित पडून राहिला.

वालीला रामाचा बाण लागल्याचें समजतांच तारा आपला मुलगा अंगद ह्याला बरोबर घेऊन वालीकडे निघाली. वाटेंतच तिला वालीच्या वधाचें वृत्त कळलें. वालीचे जे अनुयायी ही बातमी घेऊन आले होते, ते ताराला म्हणाले—"रामानें वालीला मारलेंच आहे आतां तो अंगदाकडे वळेल. जर त्याचें हित व्हावें असें तुला वाटत असेल तर उलट पावलीं परत जा आणि त्याला राज्याभिषेक करण्याची व्यवस्था कर. आणि हें सर्व तुला नको असेल तर तूं किष्किंधा सोडून दूर पळून जा."

"अरे! पतीच जर चालला आहे तर बाकीच्या सर्व वस्तूंची गोष्टच कशाला? माझें हें शरीर, हा पुत्र हें सर्व काय माझ्याबरोबर येणार आहे? मी आपल्या पतीच्या चरणापाशीं जात आहें." असें सांगून ती रडत रडत वालीजवळ गेली.

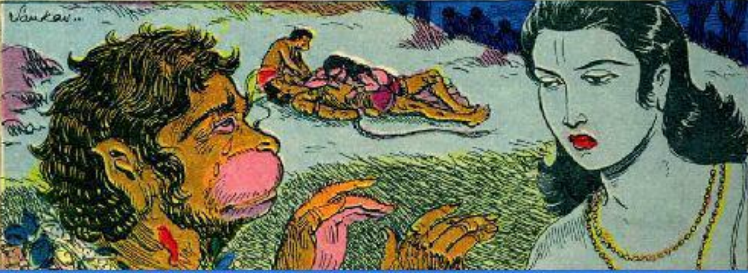
वालीला निश्चेष्ट पडलेला पाहून टाहो फोडून ती त्याच्या अंगावर पडली व तिलाहि मूर्छा आली. थोड्याच वेळांत तिची मूर्छा दूर होऊन ती सावध झाली व पुन्हां शोक करूं लागली.

मारुती तिची समजूत घालूं लागला. तेवढ्यांत वालीनें डोळे उघडले. त्या उदास चेहेऱ्यावर निस्तेज डोळे पाहून तेथें असलेल्या सर्वांची मनें द्रवलीं आणि त्यांना हुंदके येऊं लागले. क्षीण स्वरानें वाली समोरच उभ्या असलेल्या सुग्रीवाकडे पाहून म्हणाला—"बंधुप्रेमाचा आनंद लुटत राज्याचा उपभोग घेणें आपल्या नशिबींच नव्हतें. मी आपल्या पराक्रमाच्या गर्वानें अगदीं आंधळा झालों होतों. मी तुला राज्याबाहेर हाकलून लावलें. तुझ्या बायकोला पळवून नेलें, तुला उगीच त्रास दिला. त्याबद्दल मला फार पश्चात्ताप होत आहे. मला क्षमा कर. मी तर आतां चाललोंच आहें. ह्या पुढें तूं माझ्या लाडक्या अंगदाचा पितृवात्सल्यानें सांभाळ कर. हें सर्व वानरराज्य तुझें आहे. तूं त्याचें चांगलें रक्षण कर. आणि माझे प्राण जाण्यापूर्वींच माझ्या गळ्यांतील ही सुवर्ण-

माला काढून घेऊन आपल्या गळ्यांत घाल." नंतर तो अंगदाकडे वळून म्हणाला—" आतां सुग्रीवच तुला माझ्या जागीं आहे. तूं त्याच्या शब्दाला मान देऊन वाग." इतकें बोलत वालीनें डोळे मिटले. सर्वांच्या डोळ्यांतून अश्रुधारा वाहूं लागल्या. ताराच्या दुःखाला तर पारावारच नव्हता.

अशा त्या दुःखद प्रसंगीं प्रसंगावधान राखून नीलनें वालीच्या छातींत रुतलेला रामाचा बाण हळूच दूर केला. अंगदानें पित्याच्या चरणाचें वंदन केलें. सुग्रीव डोळ्यांत आंसवें आणून रामाला म्हणाला— "तूं आपल्या वचनाप्रमाणें वालीला मारिलेंस. वालीनें मला फारच त्रास दिला होता. मला कोठेंहि सुखानें राहूं दिलें नाहीं, म्हणूनच केवळ सुडाच्या भावनेनें मी त्याच्या मृत्यूची इच्छा केली होती. पण आतां मला फार पश्चात्ताप होत आहे. मला आतां राज्य भोगाची इच्छा राहिली नाहीं. तारा, अंगद, सर्व वानर प्रजा दुःखसागरांत बुडलेली असतां मला ह्या राज्यप्राप्तीनें कसा आनंद होईल. हाय दैवा ! मी फार वाईट केलें. वाली बुद्धिमान होता, शहाणा होता, चतुर होता. त्यानें मला छळलें तरी माझा वध करण्याचा कधीं प्रयत्न केला नाहीं. म्या दुःष्टानें त्याला मृत्यू चिंतिला. धिःकार असो माझ्या जिण्याला. मीहि त्याच्या मागोमाग जातो. अंगद आपल्या पित्या-प्रमाणें योग्य राजपुत्र आहे. त्याच्या आणि इतर सर्व वानरांच्या मदतीनें तूं सीतेचा शोध कर." असें म्हणून सुग्रीव देखील शोक करूं लागला.

काबा

मुसलमान धर्मावलंबियांचें सर्वांत मोठें तीर्थस्थान म्हणजे मक्का. मुसलमान धर्माचे संस्थापक महंमद पैगंबर यांचा जन्म येथेंच झाला.

मक्केच्या मशिदीच्या अंगणांत काबा (चित्रांतील काळा भाग) आहे. महंमदाच्या पूर्वीपासून हें पवित्र स्थान चालू येत आहे. मुसलमानांची फार जुनी अशी ही मशीद आहे. ह्या मशिदींत एक देखील खिडकी नाहीं. जमिनीपासून ७ फूट उंचीवर एकच एक दार आहे. दारावर नेहमीं काळा पडदा असतो. हा जरीचा आहे व त्याला 'किस्वा' असें म्हणातात. दर वर्षीं हा 'किस्वा' बदलण्यांत येतो. इजिप्त देशांतून तीर्थदर्शनास जाणाऱ्या यात्रेकरूंबरोबर तेथील सरकार नवीन "किस्वा" दर वर्षी पाठवतें.

काब्याच्या एका कोपऱ्यांत सुप्रसिद्ध 'काळा दगड' भक्तांना सहज स्पर्श करतां येईल अशा तऱ्हेनें बसविलेला आहे. हा दगड गेब्रियल नांवाच्या देवदूतानें अब्राहम याला दिला होता.

